This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Slaw 8660.320

HARVARD COLLEGE LIBRARY

Bought with the income of
THE KELLER FUND

Bequeathed in Memory of
JASPER NEWTON KELLER
BETTY SCOTT HENSHAW KELLER
MARIAN MANDELL KELLER
RALPH HENSHAW KELLER
CARL TILDEN KELLER

(34)
1939

Početak, napredak i vrednost

Literature Ilirske.

S kratkim

geografičko-statističkim opisom

Ilirskih deržavah.

Od

Dragutina Seljana.

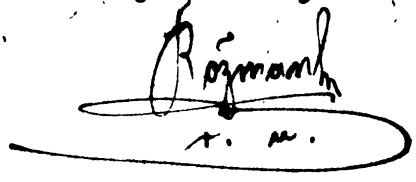

U ZAGREBU.

Tiskom k. p. nar. ilir. tiskarne Dra. Ljudevita Gaja.

1840.

Slav 8660.320
V
HARVARD UNIVERSITY LIBRARY MAY 23 1962

U ilirsko kolo mili
Vratite se srodni puci,
Što su stari gvoždjem bili,
Nek su duhom sad unuci.

Pavao Stoós.

Domorodni čitatelju!

Budući da je cilj svake literature, ako hoće, da se dobrom i koristnom nazove, svoje polje u svakoj versti pomnjivo i neumorno gojiti i sve više i dalje obradjivati; jer čim većemu broju naroda prudi i služi, tim će veća njezina cěna, tim čedu uspěšnii njezini traci (zrake) prosvětjenju narodnomu biti: zato i naša literatura *slavjanska* u obće, a *ilirska* naposeb k tomu cilju težiti mora, ako želimo, da cilj čověčanstva t. j. *prosvětjenost* i š njom neobhodivo skopčanu *čudoredno-věrozakonska dobrotu* ili *složnost* svih naših čutjenjah, mišljenjah i dělovanjah, jednom rěčju, da *blaženstvo* dokučimo. Literatura ilirska u pervoj dobi svoje mladosti, mnoge zaisto prelěpe, koristne, zanimive, narodnost uzbudjujuće predmete i članke imadjaše, koji ponajviše samo u jedinom listu naime »*Danici Ilirskoj*« narodu priobćivani biahu.

Ali list ovaj domorodni nije u početku (koi je svagdi težak) toliko čitateljah imao, koliko je njegov veliki duh, važnost, i blagi cilj punim pravom zasluživo, a što ih je i imao, samo takovi biahu, kojim su srědstva dopuštjala, da su ga deržati mogli; te nadalje u početku isti domorodni čitatelji mnogi, učenjem jezika bavećí se, a pri tom i svojimi za uzderžanje života potrěbitimi poslovi zabavljeni, jezgru pravu, blagu naime naměru, u njem izraženu, u dělo privesti nisu mogli. Velika dakle domorodnoga čitateljstva, kao i najveća našega vatrenoga, i sladka ufanja obećavajućeg mladoga naraštaja strana, ove dokazujuće temelje naše literature Slavo-Ilirske niti čitati, još manje pako o tom se temeljito uputiti prilike nije imala. Naměra moja slaže se posve s ciljem literature: ovu ne samo za jednu verst ljudih, već za cěli narod od najvišjega do najnižjega jednakim pravom izobražavati i upotrěbljavati. Da se daklem i oni, koji prilike ili srědstva neimadu iz Danice Ilirske, ili poradi neznanja němačkoga jezika iz drugih izvorah, s ilirskom literaturom, njezinim početkom, naprědkom i vrědnostju upoznati se, upute; sudio sam da će

biti koristno, ako domorodnomu čitateljstvu sve ove misli u nazočnom dělcu priobćim i ponovim. Naime: misli »*o slavjanskoj literarnoj uzajemnosti* od *Jana Kolara*« zatim jedan članak od Dra. *Pav. Jos. Šafarika*, gdě okolno kritičkim opažanjem početak i naprědak literature ilirske opisuje; k tomu sam dodao moje vlastite i nekoje druge članke ovomu cilju shodne, iz němačkoga jezika, gojeći se sladkom nadom, da ću one, koji su gori spomenute članke jur čitali, ponovljenjem ovim na novo pobuditi, a ostale, koji ih još čitali nisu, pozorne učiniti, i k životu ih probuditi.

Izdatelj ovoga dělca zabavlja se već od nekoliko godištah sa obširnim geografičkim, topografičkim i statističkim opisom ilirskih deržavah; nu da ovo dělo dobro i koristno bude, potrěbne su vězti izvorne i iz istih deržavah priobćene (jer iz geografičkih opisah němačkih bolje indianske i mnogih divjih narodah deržave poznati možemo, nego krasne Tursko-Ilirske deržave); zato se opisanje ovo na bolja i srětnia vrěmena ostaviti mora. Medjutim, za i kakovo ponjatje o der-

žavah Velike Ilirie imati, potrébito je, da moji čitatelji vide: koje deržave i koliko, koji puci i pod čijom vladom na Veliku Iliriu spadaju; zato usudio sam se u kratko i samo poveršno opisanje ovih deržavah ovdě predati. —

Ako dělce ovo moje, cilju svojemu shodno, k užjemu savezu ljubavi, k slozi literarnoj, i u obće prosvětjenosti naroda našega što doprinese, to će biti najsladja naplata trudovah mojih. —

Izdatelj.

Naravni i umětni darovi u puka kojega, ma koliki bili, zaludu su, ako skupa darovah duha u istoj měri neposěduje, ako nikakove umětnosti, nikakove znanosti, obertnosti, iznašastja duha, ukusa, izobraženosti i bistroumnosti u njemu nije; tako na město da se diže na dobrostanost, da se na bogatstvo i zemaljsku sréću uzvišuje, padne u bědu i siromaštvo; jer samo gori rečeni darovi poglavita su srédstva, čověčanske sile na dělovanje uzbuditi, po čem puk verstan postaje, zemaljska si dobra i blago pribaviti.

Kao što svaki pojedini čověk, tako i céli narod, blagorodnii, poštenja vrědnii i srětnii naziva se, čime je višja i plemenitia njegova duševna moć, čime veća njegova poslenost, i shodnie poslenosti te uživanje bude.

Jakost deržave veća biva, čime su razumnii, učenii, i izobraženii njezini gradjani, čim više velikih i uzvišenih duhovah ona pokazati može, i čim se na više ljudih izobraženost, obće koristni nauci, i znanstvena razsvětjenost razgraničuje. Deržava u svakom svojem prostom, neizobraženom i neodhranjenom gradjanu po jedan znanstveni um izgubiva. —

Poglaviti pako temelj i uzrok prave narodne ukupne izobraženosti, tako i céloga kojega naroda uzajemne ljubavi, sloge, odkuda sréća i blagostanje svakoga naroda zavisi, koi bi drugi uplivnii i bolji bio mogao, nego što je *narodni jezik?* Ovaj je, koi narod najbolje medju sobom veže, i tako njega najviše od drugih razlučava.

Iz razmérja réčih, slaganja njihovih u govoru, i iz poslovicah spoznava se najodličnie duh kojega naroda; jer jezik izlazi samo od puka, od njegovih se potrěbčinah razvija, i s razsvětjenostju jednakim kora-

kom napréd stupa. Tako daklem iz razsvětjenosti pučkoga jezika za stalno se suditi može na stupanj duševne izobraženosti céloga naroda, i protivno iz ovoga na ono zaključavati. Narodni se daklem jezik pravedno imenuje narodno-blago i narodna svetinja puka. Ovo je već od něgdašnjih vrěmenah povod davalo dobitnikom, da su neutrudivo radili, da podjarmene narode silovitim uvodjenjem tudjih običajah i prednosno jezika, same sebi otudje; jer doklem puk koi jošter svoj jezik govori, i svoje posebne običaje zaderžuje, dotle i narodni duh u njemu živi, i doklem je ovaj u njemu samo potlačen, ne pako po svema izkorenjen, dotle neće niti narod žertva tudje svojljubnosti postati. Puci mogu se silom oružja uništiti (iz zemlje izkoreniti), nu podjarmiti se nemogu. —

Kao što je svakoga čověka posebna dužnost nadvladanjem prěčkih, duševnu svoju moć izobražavati, i tako občinskomu čověčanstva cilju bliže pristajati, tako i svaki pojedini narod istom naravom naloženo imade, da neodstupljivo k ovoj občinskoj čověčanstva izobraženosti napréduje. I jerbo se svi narodi najviše po svojih věrozakonih izobražavaju; zato sveobće jednoglasje věrozakonskoga znanja i věrovanja jedinost, i tako ulazenje svih věrozakonah u kerstjanski — kao věrozakon istine — biva bitna pogodba, na koju je uistinjenje mněnja jednoga občinskoga čověčanskoga izobraženja sklopljeno. —

Berže i živie dospěva narod svojemu cilju, ako velikih muževah, narodnim duhom uzbudjenih, imade; ako ovi muževi moći svoje duševne, ukupno radeć, upotrěbe, za da se narod velikomu i blagorodnomu cilju saveršenosti bliže privede. Tada se narodni značaj u svojoj moći pokazuje, i tada na naznačenom putu stupa i narodna izobraženost više stolětjah srětnim korakom. — Niti ovomu postupanju kakovih prěčkih biti može. Istina, da zapréke razvijanju duševnih moćih naroda kojega mnogoverstne biti mogu, kao: silovitost věrozakona, prěčenje srědstvah, koje čověčanski duh za razvijanje svojih namislih potrěbuje — jednom rěču, despotičko vladanje, — ili občinsko osiromaše-

nje; — nikakova ipak čověčanska, niti iste najveće nesrěće, sila, nije u stališu duh čověčanski od jedanput već poprimljenoga cilja natrag odvernuti; jer šta je jedanput razum za pravedno i istinito spoznao i poprimio, nemože nikada više nepravedno i neistinito biti.

Za presuditi izobraženost naroda kojeg, mora se značaj njegov dobro poznati, jer obadvoja ova stoje u nepretergnutoj skupnoj uzajemnosti. Potrěbno je daklem za ovo: znanje narodne dogodovštine, jer kada smo se različne izobraženja stupnje, koje je narod koi već imao, to jest tečaj ovoga duševnoga razvitja, poznati već naučili, onda se stopram može bitni njegov izobraženja stališ podpuno i pravedno presuditi. Ali ne u sobah knezovah nit u dvoranah velikašah i bogatušah traži se narodnost i ove izobraženost; jer su izobraženi ljudi kod svih razsvětjenih narodah (barem europejskih) manje ili više svi jednaki. Ova se traži kod puka n. p. kod narodnih svečanostih i skupštinah. Medju nižimi stališi i tako zvanoj dělavca skupštini odlikuje se narodni značaj i stališ izobraženosti najbolje. —

Ništa opet bludniega nebi bilo, nego pomisliti, pošto su svi uresi puku kojemu oteti, i pošto je ovaj iz svojega bitja tako rekuć iztěran, da se njemu sve to u tudjem jeziku nadoknaditi može. Ne zaisto, ne! ništa nego mertve rěči govorit će iz njega, pravi pako duh jezika neće niti za stotinu godinah u njemu obitavati. —

Kod svakoga puka uzbudjuje vlastito imenovanje jednoga predmeta skupa i jedno posebno ćutjenje. Uzmi mu ovu rěč, i postavi u město nje drugu stranjsku, i ostat će pusti šum, ostat će mertva rěč bez odziva u serdcu njegovom. »*Svi, koji učeni (stranjski) koi jezik potrěbuju,*« kaže Herder, »*blude kao u někom snu pameti, oni misle pamětju drugih, i samo su naslědujuć mudri.* —

U tudjinstvo svojeg duševnoga života postavljen, bio bi takov narod za vavěk pokvaren, niti bi imao duha, niti věrozakona: jerbo su mu koren i stablo od

ovih sadovah izčupana. Izdajice prama sebi samim, ne gradjani od uredjene deržave, nebi niti najmanje nagnutje podbudjivalo puk takov k jednoj, njemu inače dragocěnoj, domovini; ova bo je ljubav, ovo nagnutje svezano bilo s ljubavju prama svojemu jeziku i običajem, koja su sada za vavěke u njemu odstranjena. —

Svakoga čitatelja razumu zdravomu presuditi dopuštjam, da odluči: tko će biti bolji deržavni gradjanin; onaj, koi je izdajica svojega puka bio; onaj, koi se svojih nedužnih običajah stidi, koi usisano materinsko mlěko proklinja, i ovo uništenju i zametavanju drugih žertvuje; — ili onaj, koi samo u naručaju svojega puka svoju blagost, svoj mir, i svoju srěću nalazi, i jezik i običaje svojega puka izobražuje? Zaisto svaki odgovoriti mora, da ovaj. Onaj će u svakoj prilici takodjer i dobro i srěću svoje deržave, od koje je član, izdati, kako što je i svoj puk već izdao; ovaj će opet u svakoj prilici věran biti svojoj domovini, svojemu vladaru, i svojim pradědovom, i za ove dobro rado će žertvovati sve sile i vlastitosti svoje. —

Duh věka našega jest krěpost, koja svaku koristoljubivost, svako svojstveno dobro i gerdo čestoljubje zametje. »Ljubi bližnjega svoga, kano samog sebe« i »Svaki neka negleda samo na svoje, već i na ono šta je tudje.« Tako je daklem njegova velikoserčna zadaća: *Obće dobro, naroda srěća, i bližnjega blagostanje*; njegova želja i potrěbovanje: *istina, krěpost i pravica;* njegovo najveće hleptenje: *slobodna nezavisnost i samostancst.* Duh věka našega hoće daklem, da čověka iz svih zaporkah izbavi, da tako njegov um nikakvimi prěčkami izvanskimi, ili posebnom lěnostju okovan, slobodno putem istine, krěposti i pravice stupati može. Duh daklem věka ovoga polag do sada rečenoga nije nikakovo jednostrano žudjenje i tersenje za jednostranimi koristmi, neproteže se on samo na čověka u gradjanskom, političkom ol věrozakonskom smislu, već zaderžuje vas život i cěloga čověka u sebi; i koi ove rěči, kao što treba, razumie: »Stupajte duhom věka« onaj će spoznati, da su one: »Obći věrozakon i obće čověkoljubje.« U ovom smislu duh věka

nije nikakovo odstranjujuće ime, koje bi se pravom drugoga protivilo, već je poštovatelj zdravoga samo razuma, i samo bezumnost može ga kano protivnika odbacivati, i proti njemu vojevati. Ovaj poštuje istinu, krěpost i pravicu, i raztěruje izmedj ljudih sve, šta se neistinito, nekrěpostno i nepravo zove. On nije daklem sužanj volje drugoga, već je čověčanstva i božanstva priatelj! Koi daklem krivo čini i krivo ima, budi cělo družtvo, ili jedan jedinstveni čověk, stajao on na verhu, ili dole u gradjanskom družtvu, mora od njega ukorah i protivenjah očekivati. On nelaska nikakovim mněnjem, on nesluži radi kakovih čestih, već na kratkom hoće, da svět u posědovanje onih višjih dobarah postavi, za kojimi čověčanska narava teži. Světa tečaj stupa svaki dan dalje, požude čověčanskih persih nikada nespavaju; svaki tako na svojoj strani neka čini dužnost svoju, i čověčanstvo će rasti umom i duhom, i tako će se krasno ovo odlučenje jednom odkriti. Duh věka našega zahtěva svakim načinom, da u mišljenju, činjenju i u svemu istina i pravica vlada, da nikakova prevara ljudske oči nezaslěpljuje, da nikakova sila slobodnu i istinitu rěč neprěči, da ništa nego krěpost i razumnost čověka uzvisi, da se práva čověčanska, kakova jesu, razviju, i da kojekakova silovita uvodjenja, koja prava ova i ista duševna mněnja pogerdjuju jedanput veće prestanu, i takovim načinom da se jedno ukupno stanje načini, čověčanstvo jedno družtvo postane, u kojem bi svaki, ako je samo pametan, sebe kano izvornoga i pravednoga člana velikoga čověčanstva kruga smatrati, i kano takov i upliv imati mogao. Tako daklem duh věka našega nije drugo, nego šta već veliki oni muževi, odkritelji duševnih pravah čověčanskih, — — — onih u dogodovštini čověčanstva neizbrisljivih vrěmenah poprimiše, da izvedu: »*raditi za prosvětjenje čověčanstva.* U najnovioj se dobi duh ovaj, koi istina da jošte danas kod rědkih i samo više izobraženih vlada, sve plemenitie razvijati vidi, i uvidjeno je, da se samo po višoj i pravoj duha izobraženosti i razsvětjenosti k ovomu cilju dospěti može. —

Ali kao što nijedan cilj, tako se niti izobraženost, ovo verhovno sréće i blagostanja naroda svakog utemeljenje, bez priměrnih srédstvah imati nemože. A koje bi shodnie, koje priměrnie biti moglo, nego podučavanje mladeži u koristnih naucih i tako izobraženje ove po narodnih učionah. Imade, na žalost se reći mora, još u ovom drugom četvertu našega prosvětjenoga věka mnogih ljudih, koji ludi onaj temelj i predsudje brane: da se puk tim laglje ravnati daje, čim u većoj tmini neznanstva bludi, i misle, da se poradi toga uvodjenje pučkih učionicah prěčiti mora, a gdi takovih i imade, neka se jedino na čitanje, pisanje, nĕšto računa, poglavito nauka kerstjanskoga naučanje protežu; — misle na dalje, da se puk odviše izobražen vladati nebi dao, i da se u slĕd toga prevratjanja deržavah i pogibeljne bune radjaju. — Nu protivna se vide osobito u mnogih deržavah izobražene Němačke, gdĕ uvodjenjem učionicah lĕpi poslĕdci temeljitoga znanja, obertnosti i saveršeniega poljodeljstva procvětanje, i odtuda naroda duševnih moćih razprostiranje, kao blagi poslĕdci znanosti i izobraženosti od dana do dana jači bivaju. Samo neka ove deržave na ovom započetom pútu blagostanja narodnoga na dalje postupaju, niti se od protivnika ovih najsvetiih čověčanskih pravah, bludnimi i netemeljitimi zanjkami u ponor tmine i pogubljenja zavesti dadu! — Naše će potomstvo s požalenjem prispodabljati domovinu svoju, njezinu sréću i blagostanje s onimi srětnimi, niti od bludnih takovih temeljah zaslĕpljenimi deržavami, znati će i najpravednie presuditi sve okolnosti, i u slĕd toga proklinjat će pradědovah svojih pepeo, koji su se izobraženju puka suprotivili. — Pučke učionice su jedina srědstva, koja čověka za budući život pripravljaju; one čine, da mladež izobraženostju duha, i obćenjem znanostih verstna bude, sebe u životu, kroz život i za život izobraziti, da okolnosti života pravedno presuditi znade, da iskustva mudro upotrĕbljava, i tako u sve okolnosti života polag moći i zvanja upliv imade. Pučke učione osobito ovo stražnje stolĕtje u inostranih deržavah —

mnogo doprinesoše, za predsude odbaciti, čistie věrožakona temelje — i obće koristne nauke razprostraniti, i tako kod puka za bolju ćudorednost, marljivost i poslenost uvesti. Medjutim mogu pučke učionice, kako svoje pitomce ovako ili onako izobražavaju, dobar ili zločest upliv na sve okolnosti i potrěbčine života, na politiku, na věrozakon, na dobro obiteljno i deržavno, na ljubav prama vladarstvu, domovini i ustavu, i tako na mirno uzderžanje i cvětanje deržavnoga stališa imati. Ali sve ovo dobro stanje pučkih učionah, koristenje njihovo obćemu dobru, visi najviše od učiteljah i načelah njihovih; jerbo njihov način učenja i pervi temelji mladeži u serdca zasadjeni, za cělo buduće življenje ne samo su neizcerpljivi, već i pravilo svega radenja i ostaloga života ostaju. Zato vladarstva, koja dobre učionice pučke imati žele, moraju prednosno za izobraženje učiteljah skerb nositi, ovim takodjer primerno plemenitomu njihovomu zvanju město i uzderžavanje poděliti. —

Za saznati, na koliko se znanosti, umětnosti, i tako prava duševna naroda kojega izobraženost u deržavi kojoj cěni, paziti samo valja, u kojoj česti stoje umětnici, učeni ljudi i slovesnostjom zabavljajući se, prednosno oni ljudi, koji pomoćjom znanostih deržavi koristne i pametne gradjane odhranjivaju, u kojih je najsladje ufanje roditeljah i najveće domovine blago postavljeno, imenito naučitelji narodnih, i professori višjih učionah; prispodobiti takodjer njihove dohodke i blagostanje, s ostalimi deržave stališi. —

Manje ili veće poštovanje, s kojim obćinstvo naučiteljem predusrěta, ima bezdvojno veoma veliki upliv na pokornost učioničke mladeži, prama svojim učiteljem, i tako na njihovu duševnu izobraženost i ćudorednost. Naravno je: kojega više poštujemo i cěnimo iz vana, da i njegove takodjer nauke, opomenke i rěči dublje u serdca naša zasadjujemo, i ne rědko za primer svega dělovanja uzimamo. Ako ova kod odraslih i starie dobe ljudih bivaju, koliko više kod děce i mladeži učioničke, kojoj nauci i rěči naučite-

lja za ravnilo čeloga života ostaju? — Koi misli, da je duha izobraženost za prosti puk i tako za poljodělca najmanje potrěbna; da učen, izobražen seljanin nikakov dobar poljodělac nebi bio, onaj neka pomisli na Cincinata, koga Rimljani od pluga na ravnanje vojske pozvaše, i do mala zatim dobiti i obladati vidiše. Za razprostranjenje narodne izobraženosti nisu samo umětnosti i znanosti potrěbne, već takodjer i sloboština, počitanje, poštenje, i upliv. Gdě ova sva manjkaju, tamo duševna izobraženost nemože napredovati. — Iz ovoga svega pravedno zaključiti može se: da je prava izobraženost puka kojeg najbolje jamstvo za uzderžanje deržave i unutarnjeg mira: i da se temelj ovomu svemu opet samo po dobrih pučkih učionah poštaviti može. —

Blagorodnia strana slavjanskoga naroda zna tako dobro, kao i svi izobraženi narodi, savěršenost, vrědnost, i razsvětjenost uma, znanost i izobraženost cěniti. Ovo se dokazuje; jerbo bolja strana naroda za ovom saveršenostjom hlepi i neutrudljivo u novie vrěme raditi počima, i sva srědstva poprima za da ovaj veliki cilj dokuči. —

Povod k ovoj zaista blagoj za izobraženje naroda u Ugarskoj sversi, dade primer Magjarah — ovi ugledavši druge narode, opaziše, da pravo znanstveno blago, kod svakog naroda bez obradjivanja vlastitog jezika nemogućno ostaje, i da je jezik jedino srědstvo i jedini način, kojimi se prosti puk i tako cěli narod iz tmine neznanstva i predsudah izbaviti može; ovo oni naučiše od ostalih izobraženih Europe narodah, od Němacah, Francezah, Englezah, kod kojih odkako se domorodni jezik za sve sverži deržavnih poslovah uvede, prava razsvětjenost i izobraženost tako se razvijati poče, i sladke plode slovesnosti narodnoj donosi.

Magjarski se je jezik od vladanja Josipa II. razvijati počeo, i već je po neutrudljivom mnogih domorodacah radenju danas na visoki stupanj saveršenosti dospio. Povod k ovomu revnomu za magjarski jezik zauzimanju dade najviše vladara ovoga silovito uvedenje

němačkog jezika po svih carstva austrianskoga, daklem i ugarskih deržavah. Prisiljenje ovo tudji jezik, za svih deržavnih poslovah sveršivanje uvesti, uzbudi opet revno protiradenje mnogih domorodcah, da svoj narodni jezik obradjuju i utemelje. Takovim načinom i revnim naprědovanjem u izobraženju narodnoga jezika bi učinjeno; da se je magjarski jezik u više članakah potlašnjih saborah ugarskih, kano deržavni i poslovni jezik naredio. Srětno ovo naprědovanje magjarskoga jezika pobudi Magjare na daljna prěkoměrna razširenja i nenaravna potrěbovanja za svoj narodni jezik: Da se ne samo kod magjarskoga naroda, što je pravo i naravno — i jedino srědstvo za blagostanje i sréću ovoga puka utemeljiti — jezik taj uvede; već da i svi ostali narodi s Ugarskom krunom sjedinjeni, prinudjeni budu, za svih poslovah sveršivanje jedini ovaj poprimiti; razuměva se s pervine za občinske — poslě ostale — i tako dalje. — Ovaj prěkoměrni korak Magjarah učini pozorne sve s ugarskom krunom skopčane narode, osobito i najprie Slavjane u gornjoj Ugarskoj, kojih samo ovdi skupno do 4,000,000 imade; višjim umom nadareni mnogi ljubitelji naroda, videći, takovim protnaravnim korakom narodnosti svoje, imena svoga i slave starinske, koju kroz toliko stolětjah neoskvernjenu sačuvaše, uništenje; videći, kolika ih pogerda ne samo od pravednoga svoga potomstva, već i od céloga čověčanstva očekuje, ako pravu svoju majku ostavili i tudjinskoj se prislonili, ako najdragocěnie blago svakoga izobraženoga naroda, i jedino srědstvo blagostanja svojega »*Jezik narodni*« za kojeg su se toliko stolětjah borili, sada tako malo cěnili, i porad jedne, inače kratko vrěme trajuće — slučajno nesrěćne okolnosti — nikada zadosta izbrisljivom pogerdom žertvovali budu. *) — Na to mnogi gornje Ugarske izobraženi Slavjani iz čiste domorodne ljubavi sva

*) Nisu mač i otrov jedina orudja ubojstva, ima još za nekervavo izkorenjenje i drugi način od boja, koi je pred sudbenim stolom čudorednosti zaisto ne manje obsudljiv, nego onaj, koi tisuće od bratje na bojištu uništuje. Pukom je narodnost isto tako sveta, kao i domovina. Šta se strastjom počme, neka se nikada prijatnom

srédstva i žertvovanja poprimiše, da narod svoj, od iste naravi već dobrotivan, al polag ove sebi priro-djene dobrotivosti ne dovoljnom polag manjkanja srédstvah izobraženostjom nadareni od propasti izbave. Ovi vidiše takodjer da gornje Ugarske književstvo po-lag takovih okolnostih — samo po sebi porad svoje malobrojnosti i tako male moći; nikada željnu sverhu dostignuti neće moći; jer sjedinjenje i sloga jesu sva-ke sile nadvladati kadre; ovom svakoga naroda sérd-cu zakopati vrédnom poslovicom primérno, svojoj naj-bližoj tako u rodu kako i istom naréčju bratji Čeho-Slavskoj ruku ljubavi i jedinosti književne pružiše, da s njimi ukupno rade i jednodušno sve žertvuju, za ono željno blago, sréću i blagostanje svakoga naroda jedino utemeljujuće srédstvo »izobraženost narodnu« laglje dokučiti. Ovomu blagorodnomu cilju primérno mnogi Čeho-Slavski domorodci neutrudivo rade, i svaki dan većim brojem i revnostju pristupljuju. Mnoga vrédna déla već u naréčju ove grane slavjan-ske na světlo izidoše, koja se s knjigami drugih najizo-braženiih narodah natěcati mogu. Družtva se tako-djer već někoja u gornje Ugarske većih varoših sa-staviše, i sve se dan na dan čverštje, koristnie i većim uspěhom nadarena razvijaju.

Kada su tako naša bratja slavjanska silovitostju ovom uzbudjena, za svoju narodnost već krépko i moćno radila; naša (južnih Slavjanah, Ilirah) narod-nost je jošte u dubokoj tmini i snu zaboravnosti svoje čověčanske i narodne cěne bludila, niti su se najmanja znamenja ufanja kakovog pokazivati vidjala. Uzrok je svega ovoga najtužnii stališ naroda ovog,

---

uspěhu ne nada; jerbo nosi u sebi samom klijući červ neudaće. Magjari hoće da svoj narodni jezik izobraze, i to čine pravo, kao i mi Slavjani što pravo činimo, ako mi obzirno našemu jeziku, ovu istu revnost pokažemo. Tudjemu narodu svoju, akoprem dra-gocěnu vlastitost narinuti hněti, nepravo je, vuče radi toga protive-nje, kao naravni poslědak za sobom. —

C. J. P. Grof Sermage.

Zagrebačke Němačke Novine, Luna 1833 str. 157.

koi najveće kraljevine i deržave najjače sile čověčanske jedino uništiti može; koi je od starih vrěmenah sve njegove nesrěće i preterpljenoga zla izvor: »*neslóga* i *raspra*.« Ovdě samo da uzmemo književnu ili literarnu. —

Ako oči naše bacimo na ostalu izobraženu Europu, na narode, kojih slovesnost i književstvo u najlěpšem cvětu stoji, opazit ćemo, posebno i kotarno uzeto, podnaréčjah razliku toliku, da se kod nas Ilirah niti iz daleka ovo kazati nemože. Tako je Talianske više 20,000,000 stan. naréčje svoje Toskansko za književni jezik i sveobću slovesnost uzelo; kolika je pako razlika medju ovim književnim jezikom i prodnaréčji! napuljskim, sardinskim, mletačkim i drugimi, koje uzčitao učene muževe, koji o predmetu tom pišu, obilno će se o istini stvari te uputiti. Gledajući opet čudotvorno razširenje učenoga němačkoga jezika, ovu u najlěpšem cvětu, naroda svojeg do 36,000,000 brojeću slovesnost; promotrimo skupa razlike mnogobrojnih pučkih podnaréčjah gornje i dolnje Němačke, i po istih glavnih varoših Běču, Berlinu i tako dalje kod puka i istih prostih gradjanah razliku govora od učenoga i u cěloj prostranoj Němačkoj vladajućega književnoga jezika, i vidit ćemo razliku podnaréčjah toliku, da srětnu jošte našu domovinu u ovom obziru nazvati možemo, gdě prosti puk niti od najviše udaljenoga podnaréčja tolikih zaprěkah jezikoslovnih, da nadvlada neima, za da svoj učeni i književni jezik razumie i nauči. Polag svega ovoga ipak němački narod radi sloge narodne i slovesnosti ukupne, kao najpoglavitiega srědstva izobraženosti narodne, sva ova podnaréčja brojna dragovoljno žertvuje, za da samo obću slovesnost ili literaturu naroda tim bolje cvatuću vidi. Učeni daklem němački jezik (kao što Bödicker u svojoj němačkoj gramatiki §. 76 govori: nije nikakovo naréčje jednog jedinoga puka němačkoga, već je iz svih naréčjah po marljivosti učenih na tako visoki stupanj doveden, i u cěloj Němačkoj običan postao). U literarnom u Pragu izlazećem listu »Ost und West« od měseca Svibnja god. 1840 broju

41 proglašuje se něka u Berlinu tiskana knjiga, koja kolikoću i kakvoću podnaréčjah Francezke zemlje opisuje, slédećimi réčmi: Dr. J. J. Schnakenburg u Berlinu temeljiti poznavatelj Francezkoga jezika i slovesnosti izdao je sada pod naslovom: *Tableau, synoptique et comparatif des idiomes populaires ou patois de la France* (Berlin Alb. Förstner) jedno pregledno dělo za poznatje različnih Francezkih naréčjah i podnaréčjah, pridanim priložkom jedne sbirke pěsamah od svih naréčjah i s prevodom parabolah od rázmetnoga sina u 26 različnih naréčjih južne i séverne Francezke. — Ovo isto želiti bi bilo, da koi domorodac putujući po Němačkoj, razliku brojnih samo glavnih naréčjah sabere, i prispodobivši s tamošnjim učenim jezikom, ovu občinstvu Ilirskomu priobči (jer su ovom literaturom ili jezikom naši izobraženi domorodci većom stranom poznati) da vide tada čitatelji, koja i kolika Němci žertvuju, da samo ukupnost i jedinost slovesnosti imadu. — Ova promotrivajući nemožemo bez iskrene duboke žalosti gledati, kako su krasne našega naroda deržave, od blage naravi svimi darovi nadělјene, i skopčane tako uzko u svojem lěpom jeziku, danas tako raztergane i razdružene. Ovdě gdě je u staro doba i pod istim (negovorim šta je prie bilo) rimskim jarmom za vrěme jedan duh narodni vladao, gdě se je sve jednim imenom nazivalo, pod jednim ravnanjem upravljalo, koliko je za tada možebiti kotarah ili županijah bilo, toliko danas se jedne od druge odtudjenih i posebnim imenom nazvatih deržavah broji. —

Krajnske, Štajerske i drugih gornje Ilirie stanovnikah slovesnost narodna u tužnom se stanju nalazi, izvan někojih samo cerkvenih, i drugih knjigah u malom broju sastojeća; tako koi razvětjenost uma i kakovu pribaviti si hoće, izvan němačkoga jezika neima drugoga srědstva, u kojem su i učionice, gdě obstoje, uredjene. — Dalmacie, zatim cěle obale uz more Adriatičko i tamošnjih otokah književstvo bilo je od 14. do 18. stolětja u tako cvatućem stališu, da je ne samo od svih slavjanskih deržavah prednost imala, već da

su se i mnoga tamošnjih izobraženih muževah dĕla, u drugih europejskih narodah jezike prevodila, i velikom ljubavjom i poštovanjem čitala. Al se zatim velikim uplivom mlĕtačkoga skupnovladarstva, talianski kano vladarstva jezik po većih varoših i městih zasadi, što i do dan danas traje, izgubivši naravno narodni jezik svoju pravednu cĕnu. —

Horvatska i Slavonia, deržave, ako i politički sjedinjene pod jednim banom u skupnom spravištu občinske potrĕbčine pretresavaju, i ako, šta najviše: jedne kervi i jednog roda i jesu; ipak se u poglavitom predmetu: ljubavi medjusobnoj i iz ove izlazećoj ukupnoj narodnosti, i s ovom skopčanoj izobraženosti, žalno razdružuju. — Horvatske tri varmedje posebni pravopis i narĕčje svoje za književni jezik imadu, u kojem malo izvornih, samo prevedenih i to malo knjigah imade. Od ostale vojničke Horvatske (gdĕ već drugim podnarĕčjem, koje je, nešto slavonskomu nešto dalmatinskomu bližje, različnim daklem od druge bratje Horvatske puk govori) jedna se strana horvatskom provincialnom; druga zapadna pod Senjskom biskupiom, dalmatinskom; tretja opet istočnu cerkvu ispovĕdajuća serbskom literaturom služi. — Slavonie katolička strana izabrala je sama poseban pravopis i narĕčje svoje za književni jezik, u kojem revnostju Katančića i nĕkojih drugih muževah sveto pismo i nĕkoje druge knjige izpisane imade; mnogobrojni u pokrajini ovoj istočne cerkve naslĕdnici serbsku slovesnost za svoju poznaju. — Ove daklem dve deržave tako uzko politički skopčane motreć, kojih niti ukupno i jedinstveno radenje, da bi bilo, nije dovoljno, za književni koi jezik uzderžati i izobraziti, pak već ovde kad se tako žalno razcĕpljenje vidi, kojemu se dobromu uspĕhu i kojem poslĕdku iz ove šake ljudih nadati može? s najboljom knjižicom tri najviše do četiri stotine kupacah imati, što više putah niti za pokriti troškove dosta nije, a šta ako govorim o većih iz više svezah sastojećih dĕlih, koje su za procvĕtanje slovĕsnosti i književstva, prispodobljajuć druge izobražene narode, neobhodno nuždne? —

Južne ugarske ilirski narod katoličkoga věrozakona slavonskom nu najvećom stranom na istočnu nesjedinjenu cerkvu spadajući, u slěd tužnih vrěmenah i nemilih progonstvah iz Serbske i ostale Turske naseljen, serbskom se slovesnostjom služi. — Ova je grana Serbo-Ilirskoga naroda staro-slavjanskimi (cerkvenimi) pismeni i jezikom sve svoje knjige prie pisala, (kojimi u staro vrěme i svi mi ostali Iliri pisasmo). Pismena ova u novie vrěme někoji učeni domorodci naravi jezika shodnie na primĕr novo-ruskih pismenah popraviše, koja su i do danas, negledeć na protivljenje mnogih, poglavito sveštenikah i stariih ljudih obćenito uvedena. *Vuk Štefanović* visoko zaslužni muž gledè slovesnosti ove grane slavjanske pokazao je, da netrĕba više staro-slavjanskoga cerkvenoga jezika, već neka se u onom jeziku piše, koi svaki razumie. Někadašnji knežki tajnik Davidović steko si je ovom prilikom veliku zaslugu. Vuk pokazao je u svojoj slovnici da na město staro-slavjanske azbuke koja 45 pismenah imade, samo 28 trĕba za svaki jezika glas kao trĕba izreći. Ovo je ovomu zaslužnomu mužu u početku mnogo nepriateljah (imenito sveštenstva) načinilo, al kao što svaka i najbolja stvar u početku, doklem se prava njezina blagorodna sverha nedokuči, protivnikah imati mora, tako i ova (tako i ista, bratjo! naša ilirska sloga) svaki dan ipak više naslědnikah dobiva, i ovo prosto narodno pisanje ima već mnogo priateljah. —

Mnogi današnji domorodni spisatelji, kojim ne samo jedne strane, već cĕloga naroda izobraženje na serdcu leži, zabacuju većinom jezik cerkveni, koi je u stariih knjigah serbske slovesnosti navadan bio, i uvodĕ na město njega, koliko je moguće, i koliko je okolnostim primĕrno narĕčje pučko. Ali, žalibog, i današnje jošter pisanje saderžava od cerkvenog jezika mnogo rĕčih i načinah, koji su u puka sa svime neobični i nerazumljivi. Želiti bi bilo, da ova slavna grana junačkoga slavo-ilirskoga naroda, i ove ostanke starinskih predsudah odbaci, i bratji svojoj, ostalim Ilirom, s kojimi su od jedne majke rodjeni i

gojeni, ruku ljubavi i jedinosti književne pruže; da bi tako ukupno velemožni ovaj narod radeći, sve sile i sve protimbe, koje se budućemu njegovomu blagostanju suprotive, nadvladati laglje mogao, i tako da kano otci ono urede, šta bi inače njihova děca i potomstvo načiniti moralo.

Ilirsko-serbska slovesnost medju svimi brojnimi i malocěnimi književestvi južnih Slavjanah, polag neumorne revnosti mnogih ovdešnjih domorodacah u najlěpšem cvětu stoji. Izvan mnogih vrědnih, u englezki i němački jezik prevedenih někojih dělah, ima takodjer grana ova za zabavu čitateljah i za veće razširenje rasvětjenosti; dvoje političke novine: jedne u Pešti s priloženim narodnim listom; druge u Biogradu god. 1834 započete, s priloženim takodjer jednim listom za zabavu. —

Ostale ilirske deržave, koje pod turskim carstvom stoje, najlěpšimi su darovi od narave ukrašene, nu hadava, kada duševne njihove moći u dubokom snu tmine i neznanstva zakopane leže. Ovdě se, koji istočno gerčku cerkvu izpovědaju, serbskom, koji Rimo-katoličku, stranom slavonskom, stranom dalmatinskom slovesnostju služe. Turskoga věrozakona Iliro-Slavi ovih deržavah, nikakovog književestva neimadu, već u tmini neznanstva i predsudah neizobraženi ovaj, ali krěpkim umom nadareni narod Ilirski, očekuje bolju i svojim naravnim darom u boljoj budućnosti priměrnu sudbinu. —

Ovo je slika slovstvene izobraženosti lěpoga ovoga naroda, kojemu je narava, darežljiva majka, izvan drugih bogatstva vajnskoga i podzemaljskoga darovah, odlično od mnogih drugih, jednu uma blagost i obilatost toliku podělila, da kada se srědstva prave izobraženosti i rasvětjenosti primi, ne bez lovorovog věnca slave sa svakim drugim narodom takmiti se može. Tužan ovaj stališ najdragocěnieg ovog blaga mora da svakoga, domovinu svoju pravedno ljubećeg, domorodca serdce, duboko gane. —

Ovo daklem občinsko osiromašenje slovesnosti kod naroda Ilirskoga i ovu, naroda ovoga, ako i na

broju jakoga, ipak u slogi, jedinosti, obćenitoj ljubavi i uzajemnosti, požalenja dostojnu slabost, videći magjarski narod, da polag svega svojega truda i žertvih, radi svoje malobrojnosti (Magjarah broj najviše na 3,500,000 ćeni se) željnu ipak sverhu i slovesnost svoju na prostranu saveršenost dovesti, nikada u stališu mogućnosti biti neće; trudio se je godine 183$^{2}/_{6}$ u saboru načiniti, da svi narodi, i koji su s Ugarskom krunom skopčani, magjarski kano jedini posleni i tako slovstveni jezik primiti prinudjeni budu. —

Kada su ova tako bivala i kada je narod horvatski u dvoumnosti bludio, kojemu će slučaju domovina podana biti, na što ga je, ako i nehotećeg, unutarnje něko nukanje misliti podbadalo; stane u srědinu kola narodnoga visoko izobraženi muž Dr. *Ljudevit Gaj* rodom iz Krapine, jednoga od najstariih horvatskih gradovah; on je u Varašdinu manje učionice polazio, zatim se u sveučilištu Gradačkom Peštanskom, i Lipskom dalje izobrazio, u kojem je stražnjem i věnac Dra. mudroljubja dobio. Ovaj visoko zaslužni muž, kojega već do sada učinjene narodu zasluge, jedino će potomstvo ćeniti znati, naukah svojih tečaj sveršivši živio i trudio se je samo za svoju dragu domovinu, misleći, kako bi nju iz tolikoga ponora tmine i tudjinstva na novo opet — izbaviti mogao. — Zato je primĕrno svojemu visokomu umu, srědstvo pravo poprimiti znao: zamolivši vladarstvo za vlast izdavati narodne novine, kao srědstvo, najveći u serdca naroda upliv imati moguće. Ovom vlastjom nadaren, dojde u kolo predrage svoje domovine navěštjujući svojoj domorodnoj, ráztuženoj, i samo da ne otudjenoj bratji, mir i utĕhu, nagovarajući ih već onda na slogu, jedinost, ljubav bratinsku, ukupno radenje i pristuplenje u kolo ilirsko. —

Bistroumnost ovoga velikóga muža vidila je već od prie, da su narodi ovi, obližnji Horvatskoj, istom naravom, ako su već i tolika stolĕtja razdruženo i odstranjeno živiti prinudjeni bili, tako ipak uzko skopčani, da, ako i koliko pravoga serca, nepokvarene za ukupnu slogu, i zaostavše od pradědovah svojih lju-

bavi imadu, ništa laglje biti neće, nego ih sjediniti, i tako blagi starinski stališ opet uvesti; a na suprot pako, da Horvatska sama po sebi, niti s istom sebi politički združenom sestrom u stališu nije, niti biti može, stanje svoje slovstveno ili književno tako uzdići, da se kakovomu višjemu procvětanju i saveršeniemu stališu nadati, i tako inostranim tolikim navalam protistaviti može. Jedino daklem srědstvo za krěpke južne Slavjane izbaviti, ovaj visoko izobraženi muž iznajde: skupnom jedinostju, narodnih svih podnaréčjah u jedan učeni jezik složenjem. — Da šta su do sada Sèrbliji, Horvati, Slavonci, Dalmatinci, Kranjci i. t. d. različno pisali, ono od sada sve ukupno u jednom jeziku bude. Ovo jedino stanje, ukupne narodnosti i jedinosti slovesnoga jezika, podići čverstim svojim umom preduzeo je on god. 1836. kada u drugom tečaju Horvatskih Novinah ove ne više ovim jednostranim, već občinskim imenom »Ilirske Narodne Novine« nazva.

Ovdě najpriměrnie sudim visoko izobraženoga muža Šafarika iz Slavie Ugarske rodjenoga i kralj. knjigah u Pragi cenzora, kojega zasluge i bistroumnost za cělu slavjansku slovesnost već občenito poznate jesu, rěči na pervo dovesti, koje su u mnogovrědnom slovstvenom u Pragi izlazećem listu »Ost i Vest« 1838 br. 17 saderžavane bile i koje je zatim g. grof *Janko Drašković* jedan od najrevnih i najizobraženih domorodacah naših, koi će, pribavivši si neumarlo ime svojim visokim uplivom, i učinjenimi zaslugami za slovesnost ilirsku, zahvalnu uspomenu od svega potomstva pravedno imati, u svojem prekrasnom i važnom němačkom dělu: Rěč na ilirske velikoserčne kćeri, od grofa *Janka Draškovića* (Ein Wort an Iliriens hochherzige Töchter vom Grafen *Janko Drašković*) lěpomu spolu slědećim načinom priobćuje:

Mi već u predjašnjoj godini ovih listovah slovstvene marljivosti g. doktora *Ljudevita Gaja*, izdavatelja i učrednika »Ilirskih Narodnih Novinah« dičnu, kao što zaslužuje, napomenu učinismo, njegova prošaste godine utemeljena c. kr. privilegirana narodna tiskarna,

koje je sverha, živahno i moćno procvatućoj ilirskoj slovesnosti za jedinost i tako rekuć za posrédstvo služiti, kao i početkom ove godine proměnjena, i saveršenia slika njegovoga dvostrukoga lista, povod nam dade, da se od ovih listovah, koji si za rasprostranjenje temeljitih véstih od postupanja slavjanske slovesnosti za poglaviti predmet uzeše, opetno i obširnie na ovaj predmet povratimo.

Ako se predběžno na trojgodišnji tečaj, kojeg Ilirske Narodne Novine i Ilirska Danica do sada prevagnu, izpitno obazremo, nemožemo cvatućemu rastenju i berzoj savèršenosti ovih listovah našu pohvalu, i naše podpuno udivlenje neočitovati. Prosto i bez zališnosti, ipak tverdim zaufanjem u sobstvenu dobru naměru, kao i u blagorodnu, udioničtvo uzimajuću podporu blagorodnoga izobraženja verstnoga naroda, počeo je *Gaj* svoje listove měseca Sěčnja godine 1835 na světlo izdavati, još onda pod naslovom: Novine Horvatzke, i Danica Horvatzka, Slavonzka, i Dalmatinzka. Jezik i pravopis, kojega je izdatelj od početka trěbovao, vidila su se, kao da on u svojem preduzetju prednosno svoje bližnje domorodce, provincialne Horvate, pred očima ima, i svoj list polag tog učredjuje. Ali skorom odkrie on pravu naměru svoju, da je političko slovstveni list, koi tako uzke medje imade (broj provincialnih Horvatak neiznaša punih niti 700000 dušah, medju kojimi se je prava požuda čitanja bez toga jako malo rasprostranila) ništa drugo nego mertvo dělo, i da cěli mnogosveržni nu u jeziku srodni narod Ilirski u c. k. dèržavah, koji znatan broj od više nego 5 milionah ljudih, sastojećih iz Dalmatinacah, Istrianacah, vojničkih i provincialnih Horvatah, Slavonacah, Sèrbaljah, Kranjacah, Korušacah i Štajeracah (slovstvenu izobraženost još nepoznavajuće Ilire i Bugare u Turskoj simo nebrojeći) iznosi, do sada manje različnostmi podnaréčjah — jerbo se ova pri oštriem izpitivanju neukazuju tako znatna — koliko dapače samovoljnimi i od svojljubno ograničenih pisacah načinjenimi zapornimi stěnami od provincialnih pisanja načinah i městnih pravopisah u malo ne nebrojene kutne sloves-

nosti razcĕpljen, obćinski, svim granam lahko zastupljivi, slovstveni izobraženja organ ne samo zaslužuje, nego i veoma potrèbuje. Pri takovom od okolnostih vrèmena toli silno zahtevanom i u interesu cĕloga Ilirskoga naroda ležećem posrĕdstvu nije mogao ovaj bistroumni i jedino za slovstveno-duševni naprĕdak svojih bljižnjih i daljnih zemljakah misleći izdavatelj dugo dvouman, i neodlučen ostati. Zato god. 1836 razširi on medje svojega lista: Novine sada izidjoše pod naslovom: »Ilirske Narodne Novine« priložak pako kao: »Danica Ilirska« na što manje bogato, niti tako izobraženo, k tomu geografički na odveć uzak prostor stišnjeno Horvatsko provincialno podnaročje skupa svojim tromim pravopisom ili pravednie Loxographiom, morade bogatomu, lĕpoglasnomu izobraženomu Ilirskomu jeziku, kao što je u vojničkoj Horvatskoj, Dalmacii, Primorju, Istrii, Slavonii, Sèrbii, Bosni i. t. d. kod puka u običaju, i u mnogo brojnih pĕsničkih dĕlih neumerlih Ilirskih pĕsnikah, kao: Daržića, Minčetića, Vetranića, Hektorovića, Čubranovića, Bunića, Mažibradića, Ranjine, Zlatarića, Gundulića; Palmotića, Ivaniševića, Gjorgjića, Kačića, Došena, Kanižlića, Kermpotića, Katančića i. d. m. već od više stolĕtjah obradjen i uveličan, tako i novomu rĕčoslovnomu pravopisu mĕsto ustupiti, koi primĕrnostju, jednostavnostju i doslĕdnostju ne samo sve latinski pišuće Slavjanske nego i sve novije Europejske pravopise daleko nadilazi. Da je ovo odbačenje uzkih provincialnih okovah zaista potrĕbčina dobe, i da je prelaz ovaj u daljni prostor obćinske Ilirštine naprĕdak bio, sjajno je to do sada poslĕdak pokazao; jer je od svih temeljito podučenih i od predsudah nezaslĕpljenih Ilirah, koliko je nama poznato, ova reforma kano koristna priznata i pohvalom pozdravljena, ako prem su baš, šta polag narave čovĕčanske inače biti nemože, nĕkoji dosadašnjega šlendriana odveć čversto deržeči se šupljoglavci, za koje je učenje iz nova i naprĕdovanje velika muka, ili nĕkoji u svojljubju zaherdjani, izprazni lukavi mudriaši, kojim je pogreška svako gibanje slobodne muževne duše, izvan slĕpoga podloženja njihovim zapovĕdim ili

volji, ovu proměnu sada javno, sada tiho, kao odmetničtvo uzimali, i ostajanje pri staroj Ilirskoj anarkii i razkomadenju, kao stališ najvišjega dobrostanja i sréće za ilirsku slovesnost slavili, ili baš i sada još neprestano uzimaju i slave.

Perva tri godišnja tečaja Ilirskih novinah i priložka njihova, Danice Ilirske, izlazila su u tiskarni g. *Suppana* (pravednije Župana) u Zagrebu. — Za izkopati se iz ovih okolnostih, i za ukloniti u céloj Ilirii obćenito ćutjeno manjkanje, odluči se Doktor *Gaj* vlastitu tiskarnu u Zagrebu ustanoviti, i njegovi trudi u ovom poslu biahu najlěpšim uspěhom, na zaisto nenadani način okrunjeni. Njih c. k. Veličanstvo naš najmilostivnii vladar, spodobno svojemu slavnomu otcu i svojim velikim pradědovom neprestano pripravan, sva dobrostanje svojih »*vérnih* i hrabrih Ilirah« za sverhu imajuća uredjenja i poduzetja dopustiti, dozvoli najmilostivie prošastoga léta g. doktoru *Gaju* povolěnje podéliti, da jednu novu u Zagrebu tiskarnu uredi, na što se je g. *Gaj* u glavnom gradu Českom s vlastnici najbogatie pismolěvke i tiskarne u našem carstvu s bratjom *Haase*, porad uredjenja svoje tiskarne o potrěbnih dogovarao i kontrakt načinio. Gospoda *Haase* obskerbiše iz svoje verstne dělaonice novo ovo uredjenje ne samo s lěpimi pismeni u Didot'skom ukusu i drugimi ostalimi štamparskimi priredjenji, nego i takodjer i s verlimi i u poslu věštimi ljudi, i pribaviše si tim načinom pravo na zahvalnost svih dobro mislećih Ilirah, kao što će si isti po spodobnom izpravljenju českih pismenah ufano do mala i zahvalnost Čehah pribaviti. Od 1. Sěčnja t. g. izlaze Ilirske Novine dva puta u tjednu u velikoj arka sliki (prie su izlazile u velikoj četvertini) Danica Ilirska samo jedanput u tjednu izlazi u velikoj četvertini, oba pako lista ukusno su, i tolikom krasotom priredjena, da se u ovom obziru s najznatniimi inostranimi i domaćimi listovi natěcati mogu. Lěpi primér nekoristoljubivosti i novi dokaz svoje jedino za samo obće dobro naměravajuće revnosti je *Gaj* i po tom pokazao, što on, negledeć na, s ovom proměnom skopčane velike troškove ipak

cěnu listovah povekšao nije. Da bi njegovo obćekoristno tersenje i u Iliriji i izvan nje kod svih izobraženih priateljah slavjanskoga jezika i slovesnosti podpuno priznanje i uzbudivo dioničtvo našlo! —

Pozdravljamo daklem ove perve proizvode nove ilirske tiskarne tim više veselim uzklikom, što se ufamo da su samo predteče drugih, za ilirsku slovesnost i duševnu izobraženost naroda ne manje znatnih dělah. Poznajemo mi gna. doktora *Gaja* kao muža od tihe, nu ipak postojane revnosti, od čiste muževno-krěpke volje, od velike razboritosti i uměrenosti, od temeljite izobraženosti, i šta ovdě ne manje valja, od neobičnoga praktičkoga suda. Polag takovih sposobnostih može on pravedno očekivati, da će njegovi trudi za razširenje slovstvene izobraženosti u Iliriji bolji poslědak imati, nego prie više stotinu godinah oni njegovoga zemljaka, glasovitoga barona *Pavla Vitezovića*, koi je pervu tiskarnu u Zagrebu (1690.) utemeljio, i radi toga od svojih zemljakah nezahvalnostju nagradjen i protěran bio, dok na daleko od svoje domovine u tihoj osamljenosti nepreminu. *Gaj* poseduje krěposti od *Vitezovića*, bez da i njegove falinge imade; a i doba *Ferdinanda* milostivoga nije ona od 1705. Bez da si mi privlaštujemo, da *Gaju*, koi se u srědini pozorišta ilirskoga života nalazi, i koi zato potrěbćine njegove bolje poznaje, nego mi, glede udarenoga puta savětah kakovih dajemo, nemoženo se ipak uztegnuti, da ga dobrohotno na staro ono i obće poznato pravilo, ne opomenemo: da su pěsničtvo i dobra, lahka, osobito beletristička proza načala svake narodne literature, i da se one literature najbolje i najbrže razvijaju, koje su, naravi shodno, na historičko-izvěstnom temelju osnovane. Dobrih pěsnikah i prozaikah polag sadašnjega ukusa i stila mora da Iliri istina stopram od budućnosti očekivaju, nu poseduju oni već od priašnjih stolětjah u za sada posve rědkih, stranom još netiskanih izverstno-saveršenih dělih dalmatinsko-dubrovačkih pěsnikah takovo blago, kojim će gosp. dr. *Gaj*, ako ga na světlo izdade, ne samo na oživljenje zanemarenoga pěsničkoga duha medju Iliri

berzo i mogućno dělovati, nego si i glede cěle slavjanske literature věkovitu zaslugu pribaviti. Pervo město do ovih starih izverstnih dělah podělili bi mi dobrim, bogatim sbirkam ilirskih narodnih pěsamah, i prěporučili bi njihovo koliko moguće berže izdavanje iz uzrokah, kojih razjasnjenje mi ovdě dati nemožemo, g. *Stanko Vraz* kao što izvěstno čujemo, već se od više vrěmena sa sakupljanjem ilirskih pučkih pěsamah u Krajnskoj, Koruškoj, Štajerskoj i Horvatskoj zabavlja; někoji nam poslani pokusi obećavaju, da će od velike zanimivosti biti. Da bi mu trudi medju zemljaci, dapače i svimi Slavjani našega carstva ono priznanje, podporu našli, koju punim pravom zaslužuju! Ilirska slovnica polag načina Dobrovskoga, podpuni od Štulieve měšarie prost rěčnik ilirskoga jezika, sbirka najstariih izvorah ilirske dogodovštine, dobar obširan zemljopis ilirskih děržavah u materinskom jeziku i. t. d. — ovo su zadaće, kojih razrěšenje dužih pripravah i dubljih naukah iziskuje; zato je vrěme, da se ova navedu, i koliko moguće da se već sada poslenici u vinograd taj pozovu, koi će stopram u dalnjoj budućnosti sladke i zrěle sade nositi.«

»Za da se sada na *Ilirske Novine* i priključenu im *Danicu* opet povratimo, ufamo se, da će nam naši čitatelji saveršeno razlaganje saděržaja njihovoga ovdi odpustiti i zadovoljiti se obćim uvěrenjem da i *Danica* i *Novine* svojemu opredělenju podpuno odgovaraju. Politički list saderžava bogatstvo od marljivo sabranih věstih i novostih o svagdašnjih pripetjenih u životu i politiki, u prostom, čistom, i obće razumljivom jeziku. Tersenje za saveršenostju t. j. za sverst shodnim izborom i priměrnim prestavljenjem u jeziku i stilu od godine do godine, od měseca do měseca očevidnie biva. Ista skerb vlada u *Danici*, koja je zabavi i poučanju posvetjena. Za da někoja samo iz trojgodišnjega tečaja listovah ovih izvadimo, primetjavamo, da joj mnogi pěsnički i prozaički tako izvorni kao i prevedeni sastavci takovu vrědnost doprinesoše, koja će trajanja navadnih dnevnikah preživiti. Ovamo brojimo mi izvan někojih ugodnih pučkih pěsamah, izvan mno-

gih krasnih proizvodah noviih pěsnikah, i mnogih popularnih sastavakah ćudorednog sadèržaja, osobito mnoge proizvode stariih ilirskih pěsnikah, imenito *Gundulića, Zlatarića, Palmotića, Lučića*, Grofa *Zrinjskoga, Katančića*, i. t. d. koja su se ovdě, u sversi shodnom izboru i boljim pravopisom priobćivala. Šta se prepisanja stariih pěsničkih proizvodah s novom analogičkom ortografiom tiče, mi smo te misli, da se kod pěsničkih proizvodah ove versti, po sve onaj način slěditi ima, kojega naši jezikoslovci kod gerčkih i latinskih pěsnikah upotrěbljavaju, od kojih još nijednomu na um palo nije, da n. p. Dorizme iz Pindara i Teokrita protěra. Slědeće postupanje je isto tako lahko kao i nevaravo: predstavimo si, da nam pěsnik sam svoje pěsni kazuje, ostavimo mu naręčje njegovo, i gledajmo, da samo rěči njegove novim pravopisom napišemo. Ovo smo poštovanje dužni izkazati mertvim, njihovim bo duhom naš duh odhranjujemo.

»Iz ovoga, šta mi gori o novom ilirskom književnom jeziku i pravopisu opazismo, vidi se dovoljno, da mi, od našega postanja, i koliko mi u daljini stvar presuditi možemo, izboru dra. *Gaja*, u temelju i izvedenju, našu podpunu pohvalu dajemo. Bez odlučenoga koraka, bez izlazenja iz dosadašnje osamljujuće, svako višje tersenje uništujuće, jednostranosti, bez sjedinjenja u duhu i rěči, bez jednoga obćenitoga književnoga jezika i pravopisa nemože se trajuće napredovanje u slovesnosti Ilirah niti pomisliti. Ovo uvidiše odavna svi bistroumni i od predsudah slobodni Iliri, i samo je verhu načina ovoga sjedinjenja raspra bila. Ako se nevaramo, stvar je ova po dra. *Gaja* izboru i odluci, ili posve rěšena, ili bar rěšenju blizo dovedena. Mi se veselimo iz svega serdca nad njegovim izborom; očituje bo toliko izpravnoga razsudjenja, koliko praktičkoga takta. Ono naręčje koje se kod Ilirah u vojničkoj Horvatskoj i Primorju, Istrii, Dalmacii, Slavonii, Serbii, Bosni, Cernoj-Gori i t. d. s neznatnimi proměnami govori, nezaslužuje toliko porad svojega bogatstva i visokoga lěpoglasja, radi česa jezikoslovci slobodno različnih mněnjah biti mogu,

pred drugimi prednost, nego dapače zato, jerbo jedino ovo naréčje pogodbe udaće i načela života u sébi nosi. To je naréčje jezik veće strane Ilirah, a i u zemljopisnom obziru je glavno naréčje; poséduje najposlé iz stariih vrémenah, istina, sada málo poznato bogatstvo narodnih dělah, osobito u pésničkoj struci, koja novioj slovesnosti za historičko-upravnu zakladu služe, i koja iz istog života proizišavša, opet plodno u život dělovati mogu, na spodobni način, kao što je n. p. staria Česka slovesnost u noviu oživljujuć dělovala — koristi, koje su pri pomanjkanju glavnoga kojega ilirskoga grada, koi bi glede slovesnosti vladati i pripisivati mogao, od velike važnosti, i koje Horvatska i Krajnska provincialna slovesnost, radi svojega uzko-omedjašenoga kruga u istoj měri nepružaju. Mi nećemo medjutim, da po ovom našem očitom izrečenju čemi horvatskoga i krajnskoga naréčja i zaslugam pisateljah, koji su se za njihovo slovstveno izobraženje trudili, ili koji se jošter trude, išta oduzmemo; mi smo dapače te misli, da bi jedan ukupni književni jezik iz blaga ovih naréčjah mnogo s koristju sebi privlastiti mogao, i da bi tréblo da i u buduće u obadva ova podnaréčja, samo jednakim analogičkim pravopisom, potrébna pisma za *prosti puk*, koi se više, i za izobražene kruge naměnjene slovesnosti neuči, izlaziti mogla. Mi govorimo ovdi za sjedinjenje mnogobrojnih i do sada razdéljenih granah céloga ilirskoga kolěna u jedan književni jezik, u jednu slovesnost; jerbo mi, kao što je pravo, potrébčinu sjedinjenja toga za uzderžavanje i izobraženje céloga uzimamo: i u ovom smo obziru te misli, da je od *Gaja* započeti put, praktički uzeto, *jedini pravedni*, i da bi svi ostali puti daleko od cilja uklanjali. Takova jedinost, istina, bez bolnoga požertvovanja posebnih interesah od strane pojedinih granah možna nije: ali baš time pokazuje se Dra. *Gaja* duboki razlog i praktički sud, što je srédnji put našao, koi pojedinim granam najveći izgled i jamstvo daje, da će, ako iz ovog stališa tužnoga usamljenja i slovstvenoga mertvila izstupe, i s tělom se slože, u célom i s célim tim sigur-

nie i duže živiti. *Hotenje* to, *Gajeva* je zasluga, — *izveršenje* pako zavisi od odluke naroda, a osobito spisateljah narodnih, i zdravomu njihovomu razumu ostaviti se mora, hoće li voliti oni, da literarno oživu, ili da i na dalje u omiljavici ostanu, za da prie ili poslě duhovno i narodno poginu.

»O shodnosti po *Gaju* utemeljenoga, i od njegovih suposlenikah, od mnogih drugih ilirskih pisateljah uvedenoga, i od izobražene strane naroda pohvalom primljenoga analogičkoga pravopisa, već smo se na drugom městu, naročito u časopisu Českoga Muzeuma, obširno izrekli, možemo zato tim kratje ovdě govoriti. Način u latinskoj abecedi, pisanju latinskom jeziku tudjih, novim opet jezikom vlastitih glasovah. s diakritičkimi znamenji i naglasci i t. d. u pomoć priteći, baš je prie několiko godinah jedan od najvećih filologah našega vrěmena, mnogo putovavši *Erasmo Rask* u Kopenhagi osobnim naputkom na českí pravopis, u osobitom dělu, orientalistam silno preporučio, i gospoda *Bopp* u Berlinu i *Eichhoff* u Parizu jesu ga stranom već i izveli.

Ako se način ovaj bolje promotri, vidit će se da niti je nov, niti upravo českí: mnogi od najizobraženiih narodah Europe, Francezi, Španjolci, Poljaci i t. d. potrěbovali su ga barem u temelju, ako i baš bez stroge doslědnosti od više već stolětjah. Dogodovština i iskustvo govore daklem za ovaj pravopis. Još níjednomu narodu, koi se je upotrěbljavanju latinske abecede priviko bio, nije se umnožavanje njezino s novimi ili tudjimi pismeni n. p. ebrejskimi, cirilskimi, jermenskimi i t. d. probitačno vidilo: nu poprimiše mnogi pridavanje diakritičkih znamenjah k običnim pismenom bez svakoga protivljenja. Novii ilirski pravopis odlikuje se svojom priměrnostju, jednostavnostju i doslědnostju; uništuje on u Ilirii jednim udarcem vas stari pravopisni metež, kojemu glede nevaljanosti i nestalnosti težko da gdi para imade, budući da se jedina, i samo praktički izvodivo smatrajuć, od svih zapletakah učenih slovničarah uda-

ljuje;*) s malimi se proměnami na sve različnosti ilirskog jezika, i sva slavjanska naréčja priljubiti daje; dovodi najposlě ilirske spisatelje, i po tom srédstveno vas ilirski narod u slovstveno duhovni savez s ostalimi srodnimi granami našega carstva, koje se ovim analogičkim pravopisom ili po sve ili barem većom stranom služe, imenito s Česi, Slovaci i Poljaci. Analogički ovaj pravopis zaslužuje daklem u više nego jednom obziru da se podpuno i obćenito primi u čeloj Ilirii, i ako mnogoverstne štete promotrimo, koje iz gerdne nesloge, i bezkonačnih proměnah različnih pisanja načinah u Ilirii, za literaturu, za školsko poučavanje, za poslovni tečaj, za cerkveno, gradjansko i vojničko upravljanje izlaze, nemožemo se od želje uzdržati, da bi se velikoserčnim muževom, koji su po svojem stanju, i uplivu tomu pozvani, dopalo, da ortografii toj put u ilirske učionice, i u poslove kod cerkvenoga, civilnoga i vojničkoga upravljanja razkerče, a gdě več uvedena jest, da se učversti. Uklonila bi se tim velika zapréka narodne izobraženosti; i potomstvo, u uživanju plodovah, koji se sada živućim, i u ovaj boj zamerženim suvrémenikom uživati nedade, zahvalno bi štovalo i slavilo uspomenu velikodušnih onih domorodacah, koji su tolika obavili. —

*) Malenkaste brige onih, koji misle, da po občinskom primljenju ilirskoga pravopisa u pisanju obiteljnih imenah bludnje kakove postati mogu, po ovom već dokazu dovoljno uništuju se: što sva staria visoko-plemenita imena, već više spodobnih proměnah, i bez svake pogibeli svojih pravah, pretrpiše. Tako se je (što se iz diplomah i protokolah vidi) u naših obiteljnih imenih većinom obično dokončavanje na *ić*, u stariih vrémenih s *ith*, *itz*, *icc*, zatim *its*, *ics*, *icz*, na koncu 17 stolétja pako s — *ić*, i najposle s — *ich* pisalo. Svaki ovih pisanja načinah, bio je cilju shodnii, od ovog s — *ich*, jer se je od svih ostalih Slavjanah kao i od Němacah uvěk kano *ih*, nikada pako kano *itsch* izgovaralo. U ostalom mora da je zločest pravdoznanac, koi nezna, da su za dokazanje i opravdanje čiih pravah, drugi temelji potrébni, a ne samo jedina pravopisna spodobnost imenah. Opominjem ovde samo na mnoge obće poznate neplemenite obitelji, koje se do sada s najstariimi visoko-plemenitimi i plemenitimi obiteljnimi imeni po sve jednako pisahu, bez da su iz toga ikakove smutnje proizilazile.

Opazka Grofa Janka Draškoviča.

Ovako, pošto u početku o cěni i naprědovanju slovesnosti naše narodnje ilirske govorismo, sudim da je najprimĕrnie za ovim do sada čuvenim priobćiti onu u novijoj dobi uzbudjenu i lahko za cěli Slavjanski narod ne zadosta još procěnjenu misao, koju visoko učeni muž *Jan Kollár* velemožnomu Slavjanskomu narodu predlaže i raztomačuje. Ova zaisto mnogovažna njegova idea od svakoga Slavjana, koi narod i domovinu svoju bolje poznati želi, pozornie pročitana i promotrena, nemože drugo, nego više někoje i ponosnie ponjatje u serdcu njegovom uzbuditi. Za pravi daklem sveslavjanski duh kod mojih čitateljah da probudim, mnoga iz ovoga glasovitoga děla, sudio sam da je koristno, da se našim čitateljem priobće; stalno uputjen, da prědmet od tolike važnosti i tolikoga upliva nijednomu, na buduća motrećemu domorodnomu čitatelju nepovoljan biti neće, tim većma, što je potrĕbno, da ni mi Iliri nadalje u odstranjenoj zahoravnosti ne živimo, već da progledamo i oči naše bačimo na ostalu u rodu i jeziku tako srodnu i blizo skopčanu bratju, i da ukupno, jednoljubno u razvijanju duševnih naših moćih postupamo k odlučenomu Slavjanstva i čověčanstva cilju. —

»Danas, u naše doba, za tolikimi stolětji pervi put se spoznavati počeše razkomadana slavjanska kolěna kao jedan veliki narod, i njihova različna narěčja kao jedan jezik počeše se pobudjivati k narodnomu ćutenju i težiti na užje sjedinjenje. Razilaze se magle prědsudah i razděljenjah, puci umorni od dugih razprah, nakon praznoga i nesložnoga razdora, i bezumnoga razkomadanja odbacuju lance starih prědsudah, za da izgubljena prava naravi i uma opet zadobiju, i k onoj se čověčanstva i bratinstva ljubavi uzdignu, koja je jedina u bitju pretvoriti i usrěćiti nesrětne narode. Slavjanski narod teži opet za pervobitnom jedinostju svojom, kao što rastje, koje se već do cvěta i ploda razvilo, za svojim pupoljkom i zernom teži. Za obćenit savez, kog ni zemlje, ni móra razstaviti ne bi mogla, i koi bi se nevidjeno po kolěnih i narěčjih razprostirao, za takav slovstveno-duhovni savez

ne samo da su u sadašnje doba Slavjani sposobni, nego je dapače za većinu od njih savez takav od skrajnje potrěbnosti.«

»Ova namisao i pojavljenje ovo, budući da je u sadašnjoj Europi novo, jedino i izvorno, nu za vas Slavjanki narod velevažno i od mnogih poslědicah, zaslužuje najveću pozornost i svestrano promatranje i izpitivanje svakoga izobraženoga Slavjana.« —

»*Uzajemnost*, němački *Wechselseitigkeit* nije novoskovana, tudja, već od někada u staro-cerkvenom, Ruskom, Poljskom i drugih slavjanskih naréčjih potrěbovana domaća réč. Jezikoslovno izlazi iz réčih *primati*, *uzajimati*, staro-cerk. i ruski. *zaemni*, *zanimaju*, *vzaimstvovanie*, i znamenuje toliko, koliko uzeti i opet dati, posuditi i povratiti, uzajemno se obuhvatiti i zagerliti. Uzajemnost je daklem obćenito primanje, posudjivanje, zaměnito měnjanje i sjedinjeno uživanje. Slovstveno pako uzajemnost je obćenito udioničtvo svih pučkih granah, gledè duševnih proizvodah svoga naroda; jeste uzajemno kupovanje, čitanje u svih slavjanskih naréčjih izilazećih pisamah i knjigah. Svako naréčje tréba, da novu života moć iz drugih crpi i sebe pomladjuje, bogati i izobražava, i ništa ne manje da ipak u druge nedira, i u se takodjer dirati nedade, nego da si polag svih drugih posebno, slobodno zemljište zaderžati tersi. Polag uzajemnosti ostaju sve sverži i naréčja nepomično na starom svojem městu, nu podupiraju sa zaměnito sjedinjenim radenjem i natěcanjem cvět ukupne narodne slovesnosti. Uzajemnost nije u literaturi cvět, već boginja od cvětja, koja različno cvětje sije, sadi, obdělava, poliva, i brani, i jezgru od svega za nova, krasna měšanja pripravlja.«

»Na uzajemnost slavjansku spadajuće grane jesu četiri: Ruska, Poljska, Češka, i Ilirska. U našoj dobi nije dosta, da je tko samo dobar Rus, užgan Poljak, saveršen Ilir, visoko učen Čeh, nije dosta samo i izključno ruski, češki, poljski i ilirski, i ma kako dobro govoriti. Ova jednostrana dětinstva doba slavjanskoga naroda izčeznula je već, duh sadašnjega slavjanstva nalaže nam drugu, višu dužnost t. j. da se svi Slav-

jani kano bratja jedne velike obitelji smatraju i da se, zaměnita sveslavjanska literatura stvori polag onoga načela: *Slavus sum, nihil slavici a me alienum esse puto.* Ovdě nerazuměva se kano da svaki Slavjanin svako slavjansko naréčje pósve znati i u njemu knjige pisati mora, već da on svakoga govoreéeg Suslavjana razumie, svaku knjigu čitati znade. —

»Ali ne samo misao jedne samostavne domovine, nego i broj stanovnikah i politička velikoća, prava ili namišljena veća lěpota, izobraženost ili glasenje kojega naréčja kadro je koléno kojega naroda na to mnénje dovesti: da mu drugih netréba, da samo za sebe literaturu imati može, bez da se trudi i muči, da se s drugimi srodnimi naréčji upoznade. Višeputih i manja stabla, ako se sa još manjimi, neizobraženimi i slabiimi stabli i granami prispodobe, dobiu ovakovu jednostranu svojega stabla ponositost. Ali ova jednostrana misao nemože se samo kod Rusa poroditi, ako se s Poljakom, nego i kod Poljaka ako se s Rusom ili s Čehom ili Ilirom, il ma s kojimgod drugim manjim podnaréčjem prispodobi. Takovi od svoga samo podnaréčja zaslěpljeni Slavjanin, nepoštuje ništa nego samo svoje, i žali kao Grenlandez *) i Karaib **) sve Slavjane, da njegovo naréčje negovore i nepišu, koje je polag njegovoga mnénja najlěpše i najsaveršenie medju svimi slavjanskimi naréčji, i vrédno, da obćenit jezik svih Slavjanah bude. Sve što se s ovim neslaže, merzi. Takav Slavjanin spodoban je onomu zaljubljenomu Englezu, koi je, putovavši u Ameriku, divjakom, koji su ga srětali, mač na persa stavljao, da mu priznadu, da je njegova ljuba u Londonu medju svimi děvojkami světa najlěpša, najbogatia i najizobraženia. Za svoje naréčje slěpo zauzeti, za svoju slobodnost i samostalnost od-

*) Grenlandezi, koi sa svojom domaćom živinom iz jedne zděle jedu, derže se za najlěpši čověčanski rod, i žale sve druge narode, što im u tělu spodobni nisu. —

**) Karaibi i někoji drugi Amerikanci, koji od 10 — 20 do 30 silabah dugih réčih imadu, tako da se jedva jednim izdahnutjem izgovoriti mogu, derže ipak svoj jezik za najlěpši i najsaverženii na světu i merze svakoga, koi ga negovori. —

već zabrinjeni nepostižu takovi, podnaréčjah svojih sužnji Slavjani, kako bi nĕšto u slavjanskomu svĕtu još lĕpoga ili dobroga biti moglo, česa oni već neimaju, česa oni nečine ili nepišu. Prie 20 ili i prie 10 godinah bi u Varšavi čověka izsmijali bili, koi bi se usudio bio u dobrom kojem družtvu o ruskom kakovom romanu, ili ilirskoj il slovačkoj epopeji govoriti. Istina je, da se vavĕk radostno gleda, kad koja grana i sebe ljubi, svoje sinove i kćeri uzvisuje, svoju robu i dĕla više cĕni nego tudja, svoje pisaoce poštuje, i u obće o sebi dobro mnĕnje imade: nu tréba samo, da to od zamĕnitosti odveć neudaljava, da se u oholost, svojeslavje i preziranje drugih neizvergne, da nenavidnosti i tegotne ćuti kod ostale bratje nepobudi. —

»Slava koléna kojega jeste proizvod slave njegovih pojedinih velikih ljudih, učenih, mudroljubah, pĕsnikah, govornikah, umĕtnikah, junakah. Ako 50 ili samo 20 imenah iz historie velikih i slavnih Gerkah i njihovih različitih granah izbrišemo, ukazat će nam se sa svim drugi puk; neće biti više onoga, što jasnu veličinu gerčkoga naroda pričinjava. Pojedine grane nemogu veliko ono opredĕljenje, koje je cĕlomu narodu naloženo, poduzeti, i izpuniti; jerbo samo čitavi narodi, samo velika i nerazdĕljena puka sila mogu u čověčanstvo dĕlovati, i jesu tvorci novih vrĕmenah, učitelji i nosioci izobraženosti. Preuzetnost bi bila, kad bi pojedine usamljene sverži mislile, da su kadre onu zadaću rĕšiti, koja je i čitavim velikim narodom mučna i tegotna. Čověk, koléno, puk, koi već izvan sebe ništa neljubi, nije u bitju ni samoga sebe više ljubiti. Isto najbrojnie i najmogućnie slavjansko stablo rusko mora iz više uzrokah da se s ostalimi Slavjani uzko sdruži, za da toliko napastovanu čistoću svojega Slavjanstva, od drugih u Rusii i izvan Rusie stanujućih inostranih narodah izbavi, uzajemnostju ovom neprestano ju ponavlja i pojačiva. Samo kratkovidi koi Rus mogao bi svoje zemljake za jedine prave i najčistie Slavjane deržati. Najodličnie medju Slavjanskimi naréčji, ako to hoće da bude i da ostane,

nesmije se, kao ni cvět, od svojega pervobitnoga stabla, oddružiti, inače bo će oslabiti i uvenuti. Po uzajemnosti nastat će medju slavjanskimi pisci od svih naréčjah blagotvorno natécanje, svako će naréčje tražiti, da ostala nadkrili, nijedno neće hotěti da zaostane, nijedno da poslědnje bude. — Slavjanski narod i slovesnost neka bude dèrvu spodobno, koje se u četiri velike sverži razděljuje, svaka sverž cvate i nosi posebno voće, svaka neka dotiče i ogarljuje uzajemno svojimi granami i listi ostale sverži, i sva korenja, ipak samo u jednom glavnom stablu da čine skupa jednu krunu: nijedno od ovih nesmije se pokvariti ili odtergnuti; jer bi po tom vas rast, ako ne otrovan i cervotočan, zaista jako nagerdjen postao. —

»Medjutim moramo mi Slavjani takodjer i sebi istinu, i zaista tužnu istinu izpověditi, jerbo je bez nje nemogućno svako spasonosno porazumljenje i popravljenje onoga, što je nesaveršeno. Mi Slavjani, oriaši smo u zemljopisih i na krajobrazih, nu patuljci u umětnosti i slovesnosti. Dvě velike pogrěške i mane imadiahu Slavjani do sada, *pervo*, što su sami sebe *izvana* kao po sve odstranjen narod smatrali i mislili, da su iz svega světskoga saveza izključeni, gdě ipak nijedan puk više prava i sposobnosti neimade, da se velikoj obitelji europejskih narodah uzko pridruži, i da občenitoga razvijanja i gojenja viših životnih načelah marljivi udionik bude; *drugo*, što takodjer i *iznutra* medju sobom stabla i naréčja Slavjanah (istina višeputah po krivnji i sudělovanju inostranacah) u posve nikakovom narodnom savezu i uzajemnom poslovanju nisu bila, već što je svako i kolik malo koléno, sebe za posebni narod deržalo. Već se je *Jos. Voltiggi* tužio radi toga u svojem ričoslovniku stra. 11. *Hoc esse Slaviae exitiale fatum videtur, quod unusquisque ex ejus populis, se a reliquis et a genere primigenio, prorsus sejunctum, et omnem dialectum esse lingvam falso putet*, t. j. Ovo je Slavie uništujuća sudbina, što svaki iz njezinih pukah sebe od drugih, i od plemena starinskoga po sve odruženoga, i svako naréčje, da je jezik, krivo misli.« Odtuda je što mi ni-

kakove dogodovštine, već samo dogodovštinah od 40 — 50 različnih Slavjanskih stabalah imamo; stopram kada mi po uzajemnosti narodnu jednu slovesnost utemeljimo i imademo, pružat će se po svih naših historiah jedna nepretergnuta žica, koja će stranke u jedno vezati; — odtuda toliki ljudi medju Slavjani, koji su samo bezposleni gledaoci pri tečaju suvrěmenih dogadjajah, i kojim je sve pravo, bilo kako mu drago; oni bo misle, da nikakova zvanja neimaju, da se u kolo vrěmena i europejskoga življenja měšaju; odtuda kod mnogih kolěnah potlačeno ono i bezumno smatranje světa i života; plemenitie bo i slobodnie smatranje rǎdja se samo na izvěstnoj někoj visini; i u odličnih okolnostih, kad se najmre pojedini ljudi i koléna u mišljenju verhu potrěbčine svagdašnjega života uzvise, i občinsku korist svojega puka živahno poprimu. U tužnom ovom samoljubju dušmanskoga stablostana i svestranom ograničavanju, morade se svaka viša misao i života moć podušiti. Da su se sve ove male deržave i grane u jedan veliki, ako i ne politički, kao što biahu Němci pod svojimi cesari, barem u duševni i pučki savez kano Gerci, složile bile, tada bi i sva pojavljenja u njih veći i možnii upliv u Europu dobila bila. Puk mora po dogodovštini da ide, na město, da ovoj po sebi iči dade: pri razkomadanju moćih to moguće nije. Život velikoga kojega naroda nemora samo fizičko bitje, i s ovim u savezu stojeće poljoděljstvo i obertnost, već takodjer i viši izobraženja život za predmet da imade. Odtuda město ono, koje mi do sada u občinskoj světa dogodovštini zauzimamo, od prilike slědećega je saderžaja: »Živi u Europi starodavni, odveć veliki jedan narod, od više nego 70 miliunah dušah, koi se krotkimi običaji, i ljubavju slobode, marljivostju i radenostju, tergovinom, poljoděljstvom i rudarstvom pred svimi drugimi odlikuje, dobrih glavah u ne malom broju posěduje, i u boju k najhrabriim spada; ali je narod taj razděljen i raztergan u nebrojene stranke, nepozna i nećuti samoga sebe, merzi na se i bori se medju sobom, koléno proti kolěnu od više stolětjah,

i neima ništa drugoga da radi, nego neprestance i vavěk samo da odtuda izilazeće rane lěči, hvali, kupuje i slědi samo što je tudje; samo se Neslavjanom čudi i divi, neslavjanske pisaoce čita i prevodi, a sa svojom děcom postupa merzlo na način očuha. Iz takovoga manjkanja blage samocěnosti, i iz ovih nevrědnih ponjatjah o samom sebi, biahu mnoga slavjanska stabla historičke dangube, nejmadiahu nikakove moći občinskoga glasa, biahu višeputah nevěrni svojemu opredělјenju, jer radi svojega razkomadanja ništa većega poprimiti nemogahu, ništa maloga nehotiahu, nu i višeputah pokazivahu bojazljivo ono ćutenje, koje prěd inostranim kojim narodom jedva rěči: *čověk, puk* i *pravo* izreći smije.

Mi mučimo ovdě o inostranih prijatnih okolnostih, koje Slavjane sposobne čine, da dokuče velike narodnje svoje izobraženosti sudbinu, mi nepokazujemo na onu gromovitu velikoću slavjanskoga naroda, polag koje malo ne desetinu cěloga čověčanstva iznosi; jerbo prěko 70 miliunah dušah broji, kojih sjedinjena moć već sama bi po sebi, zaisto mnogo učiniti mogla; mi nekažemo ništa o njegovom strahovitom prostoru, polag kojega malo ne sve strane světa, i ne na malom i raztepeno, kano Englezi i Němci, već u velikom broju naseljuje i zauzima, polovicu od Europe, tretjinu od Azie i znatan dio od Amerike poseduje; mi nespominjemo srětni onaj ležaj, polag kojega u srědi medju Europom i Aziom leži, te na spodobu sunca lěvo i desno pram istoku i zapadu, pram sěveru i jugu, zrake izobraženosti razašiljati može.

»Slavjanin ima u svojem narodu najlěpšu priliku da sebe k čověčanstvu, i čisto čověčanski odgoji, i da stupajno sebe uzvisi. On se može za ovo polagano uvěžbati na jedinstvenih kolěnih, svoje čověčanstva ćutjenje može neprestano više dizati, svoju ljubav sve dalje razširivati, od osobe k plemenu, od plemena k plemenom, od plemenah k narodu, od naroda k čověčanstvu! Drugi narodi su već odveć u svoju narodnost zadubljeni, odveć od onoga domorodstva, koje samo jedinu domovinu imade, ulovljeni, odveć

u svoju staru i bogatu slovesnost zaljubljeni i zapleteni, nego da bi se od ovoga odrěšiti, i u novom se kojem světu slobodno gibati mogli. Kod drugih narodah je čověčanstvo narodnosti, kod Slavjanah narodnost čověčanstvu podveržena. Sve ovo skupa uzeto: Velikoća naroda, njegov ležaj medju više světa stranah i ostala druga — jamče nam dovoljno, da je slavjanski narod velikomu onomu po dobi i tečaju vrěmena zadanom mu odlučenju po sve verstah, jerbo potrěbne zato sposobnosti, vlastitosti i srědstva u punoj měri posěduje. Božanska providnost nemože si protivoreći: s velikim, dugo živućim, bogato nadarenim i mnogo izkusnim narodom mora da najposle velikih sverhah imade, za jezik, kog je mirnim, naravnim putem bez prisiljenja i kervi, tako daleko na zemlji razprostranila, odgojivala i izobražavala, u tako različnih nepogodah i neprijatnih okolnostih branila i uzdèržavala, za takov narod i jezik zaisto je ona i znatno opredělenje zaderžala: samo trěba, da Slavjani sami ovu naměru i pute providnosti razumiu i slěde. Ovo osěćaju i slute i isti inostrani pisaoci n. p. *J. P. Fallmerayer* u svojoj dogodovštini od Moree str. 5 gdě veli: *Sada se vidi, da gospodovanje nad čověčanskim rodom od latinskih i germanskih pukah odstupljuje, i da na veliki narod slavjanski prelazi.* — O da srětnih vrěmenah! gdě će od svih narodah poštovan, s velikim narodnim ponosom svaki Slavjan na svoj jezik, i uzvišeno ovo, srětno izveršeno opredělenje pogledati moći! —

Neuzajemnost i narodna svojljubnost ili egoizam ne samo posebne ljude, nego i cěla kolěna, naděcja i narode okužiti i zaslěpiti može. Takovo kolěno ili narod padne po tom u gnjusnu gizdavost, i nadutost i uvažava sebe za izvor svega čověčanstva, za rodjenog gospodara cěloga kruga zemaljskoga, za srědište svega světa. I medju Slavjani je, žalibože, već taj Černobog — mnoga kolěna zaslěpio, šutimo o preziranju i zametavanju medju ilirskom bratjom, kao medju Krajnci i Horvati, medju Horvati i Serblji, dok nije u najnoviem vrěmenu *Daniva* starinske sloge

ilirske sijati i za njom zora uzajemnosti sveslavjanske u Ilirii pucàti počela. Šutimo o nenavisti medju Vilčani i Bodritjani, o bunah medju Cirepani i Retarei: još za naših vrěmenah imamo priměrah podobnoga upinjanja jednoga kolěna nad drugim, ili barem nemarenja za druga pobratimska slavjanska narěčja. Čitajmo samo děla spisateljah Slavjanskih u prošastih stolětjih: *Veleslavina, Komenskoga, Lomonosova, Kohanovskoga, Krasickoga* i t. d. kako je u njih sve studeno, jednostrano, neuzajemno slavjanski. Ako su mimogredo slavjanskoj bratji štogod napomenuli, tako je to kadro prie odvratiti koga, nego li privući. Biahu vrěmena, kad Slavjan Slavjana za brata i sina jednoga istoga naroda ni pripoznavao nije: Ilir, n. p. Serb, Horvat, Kranjac, Čeha i Slovaka niti pravim narodnim slavjanskim imenom nazivao nije, nego pervoga po němačkom, *Wenakom*, a drugoga po magjarskom *Tótom*. Horvat deržao je Poljaka za bližnjega Hotentotom nego sebi. Čeh je opet mislio, da je Rus mongolsko plemě. A Poljak, da je jedini Slavjan, ili da su svi drugi Slavjani za njega prenizki. I to je slavjanska neuzajemnost i osamotjenje.

Velik je duhovni dobitak uzajemnosti tičući se narodnoga izobraženja; — jer narodna izobraženost zavisi od narodnoga slovstva; ali obodvoje tim hitrie i srětnie uspěva, čim je širji okrug i čim slobodnie širom na krilih svojih od gore do gore letiti može. I tako izobraženost i slovstvo takodjer više podporu i podboda najde i dostane. Nadalje spisatelji zadobiju veliko čitateljstvo, prodadu množinu spisah svojih, i tim dobiju nagradu za trudove svoje, i neće u gorku nuždu padati. Spisatelj u těsnom kolu svoga samo narěčja stegnut jedva toliko exemplarah proda, da mu se troški za tisak povrate. Posebna slavjanska kolěna dok u neuzajemnosti i medjusobnom tudjinstvu ostaju, nikada cvatućega i dugo trajućeg slovstva ili književstva imati neće; jerbo je to samo ondě moguće, gdě je mnogo spisateljah, veliko spisateljstvo samo ondě, gdě su mnogi čitatelji, veliko čitateljstvo samo ondě, gde je mnogo ljudstva,

mnogo ljudstva samo ondě, gdě je velik, složan, sebe uzajemno poznavajući i ljubeći narod. Zato Magjari, buduć da su mali narod, putuju daleko po tudjem světu, po Azii tamo k Mogorcem i Tibetanom i t. d. da bi prědje i bratju svoju, ili barem sebi spodoban narod našli, i s tim veće zemljište i obćinstvo svojemu slovstvu pribavili.« —

Ovdě prilično sudim, da napomenem novo, od někoga Němca za Němce pisano dělo verhu slavjanske slovesnosti, u kojega predgovoru pisac na slědeći način govori; (vidi Danicu g. 1837, br. 27).

»Dan današnji, gdě se ljudi u obće za temeljitim i svestranim izobraženjem staraju, gdě se znanstvena zaměna narodah i uzajemnoga dioničtva u tom ogledu, sve više i više razprostranjuje, mora nam se tim čudnovitie viditi; da u Europi okole 56 miliunah ljudih stanuje, kojih jezik, bio on bogat i lěp koliko mu drago, ostale tri četverti europejskoga naroda često jedva po imenu poznadu, da što više, za koi se ostala Europa niti malo glave netare. Ali ako nam se vidi čudnovato, da najveća strana Europejacah niti nesluti, da je od 216 miliunah ljudih, koji u Europi pribivaju, okolo 56 miliunah (dakle još više nego četverta strana svega naseljenja cěle Europe) ne samo slavjanskoga koljena, nego da svi skupa i jedan isti, na istom stablu proniknuvši jezik, koi se je samo u dugom tečaju vrěmena na različna naričja razišao, do današnjega dana jošte *govore* i *pišu*: zaisto je žalostno, da se skoro po svih zemljah ne samo pri mnogih u obće izobraženih ljudih, kojim barem to nepoznato biti nemože, nego takodjer pri znanstveno izbraženih muživih, a i pri istih verstnih učenih često jako tamne, mračne i lažljive misli o slavjanskom jeziku, njegovih raznih naričjih i njihovom medjusobnom srědstvu, kakogod u obće nedostatno znanje dogodovštine slavjanskoga naroda, a navlastito njegova slovstva nalazi. Ovaj nedostatak brine se naši učeni samo nezrělim preziranjem slavskih narodah, njihovih jezikah i proizvodah duha opravdati, gledajući s

někakvom nadutostju na krěpke slavjanske narode kao na polubarbare, niti se nedostoje u njihovo bližje poznanstvo stupiti. Istina je, da su někoji jedinstveni slavjanski puci gledeć na svoje občinsko izobraženje za jednom stranom ostalih narodah europejskih zaostali; ali ta razlika nije tako velika, kako se u obće misli, i težko da se prosti puk u Ruskoj i Serbskoj i još manje u Českoj i ostalih Austrianskih děržavah, u duhovnon prosvětjenju na nižjem stupaju izobraženosti nalazi, nego u mnogih drugih zemljah, kao n. p. u Portugalii i u pohvaljenoj Francezkoj. A na svaki način je vrědno Slavjanske narode i njihove jezike bližje poznati.

Slavjanski jezici, krěpki u izgovoru, bogati u rěčih, okretni u izrěčajih i izrazih, puni lěpoglasja, razviše i izobraziše se jurve u davna vrěmena, i sačuvaše se sve do sada još u čudnovatoj čistoći. Ali što su Slavjani gledeć na izobraženost za drugimi narodi tako zaostali, tomu nije uzrok pomanjkanje prikladnostih i sposobnostih k izobraženju (koje se dapače pri ovih narodih često u mnogo višjem stupnju, nego pri gděkojem drugom europejskom narodu nalaze) nego tvrdo gnjetenje težke sudbine i okolnostih vrěmena. Slavjanski puci biahu već u 8 i 9 stolětju u pogledu svojega duhovnoga i družtvenoga izobraženja s ostalimi stanovnici Europe ne samo jednaki, nego su ih dapače u mnogih stvarih preticali, a to bi bilo i sada, da ih nebi želězna ruka nezgode silovito uztezala bila. U 9. i 10. stolětju imadiahu Slavjani ne samo *izdělani jezik* i *pismo*, nego su oni već u ono vrěme, kad je sveto pismo u ostaloj Europi još kano strogo čuvana rědkoća u svešteničtva ladici bilo, posědovali podpuni prevod svetoga pisma u slavjanskom jeziku, koje je i prosti čověk ne samo iz ustih svojega duhovnika čuti, nego takodjer i *sam čitati* mogao. Ali u zao čas, nastanu već u početku srědnjega věka u svih slavjanskih děržavah veliki politički dogadjaji, koji su tako prijatno početo razvinutje i naprědak izobraženja ovih narodah posvema prepřečili. Ovo se dogodi u Ruskoj navaljenjem Mongolskim,

pod kojih je tverdim jarmom Ruska 260 godinah dugo stenjati morala; u Ilirii dugověčnimi rati s gerčkimi carevi, i najposlě nastavšim jarmom turskim; u Českoj — u ovom predjašnjem visokom učilištu cěle Němačke — krvavimi bitvami reformacie; u Poljskoj neprestanim hervanjem iz vana, i često povratjajućimi se pogubnimi unutarnjimi razdori. Po svih ovih nevoljah biahu slavjanski narodi ne samo u svojem duhovnom izobraženju preprěčeni, nego još i nazad bačeni; jerbo izvan toga, da je rat i nemir zanemarenje znanostih dovukao, još su nesrětni Slavjani takodjer i najveću stranu već onda bogate svoje literature izgubili; budući da je ne samo u onih smutjenih okolnostih i sama sobom propala, nego je navlastito u Ruskoj i Českoj od nepriateljah navlaš uništena bila, na toliko, da su se samo mali komadi literature onih vrěmenah do sada sačuvali. Da se pak ovi něgda jako obdělani slavjanski jezik tudjim uplivom nije pokvario, nego se tako dugo čist uzderžao, to nam može samo jednim dokazom više biti, od kolike unutarnje vrědnosti je ovi jezik, i kako krěpki duh i veliku ljubav prama svojemu materinskomu jeziku slavjanski narodi imadu. —

»Sudbina slavjanskih narodah i njihovo zakasnenje u pogledu duhovne izobraženosti morala bi dakle zato prie pomilovanje pri svojoj europejskoj bratji zaslužiti, nego merzenje i preziranje, koje oda svud poradi nizkoga stališa svoje duhovne izobraženosti, a najpače poradi svojega neobdělanoga jezika i slovstva odveć često iskusiti moraju. Ali i neglededi na to, da se ove oštre i ne rědko svojevoljne osude, koje u tom predmetu, žalibože, odveć često izgovarati čujemo, nikako neslažu s pravednimi i u znanstvenom pogledu drugač dobrohotećimi mišljenji, koja su dan današnji tako sveobće razprostranjena, čini nam se, da su tim još krivičnie, što po navadi posve manjkanje poznanja slavjanskoga jezika i slovstva i istoga slavjanskoga naroda za temelj imadu. Od nepoznatih stvarih nebi morali ništa suditi, ili naš sud nebi morao barem nikoga uvrěditi. Pa vendar s udivljenjem

čujemo, da ne rědko drugač čisto izobraženi, dapače i isti znanstveno izobraženi ljudi jako čudnovite i smešne sude o slavjanskih jezicih i njihovom medjusobnom srodstvu kao takodjer o siromaštvu i pomanjkanju proizvodah duha pri slavjanskih narodih izgovaraju, koji doveljno dokazuju, da se oni muževi niti malo brinili nisu predmet svojega govorenja barem koliko toliko poznati naučiti se, ter dakle, da oni niti neslute, što je već u naša vrěmena u tom ogledu učinjeno, i što još svaki dan više i više biva. Oni bi drugač milostivie postupali i znali, da je jur više od jednoga čověčanskoga věka u svih od Slavjanah naseljenih deržavah nevěrojatno mnogo učinjeno, za dostignuti ono, što je pod dugoterpnim gnjetenjem zapuštjeno. Navlastito se vidi od poslědnjih 30 godinah u tom pogledu velika poslenost u Českoj, Serbskoj, Poljskoj i Ruskoj. Jezik i slovstvo podignulo se je s nenavadnom silom i krěpkostju, osobito u Ruskoj u ovo zadnje doba, a najmre pod očinskim vladanjem sadanjega cara, tako, da se sada od mudroga i poslenoga vladanja krěpko poduperto u posrěćnomu i mnogo obećavajućemu naprědovanju nalazi, da će svoj blagi upliv sve više rasprostirati ne samo u deržavi pri narodu, nego i u susědnoj sěvernoj Azii, kojoj se čini sudjeno, da svoje izobraženje iz Ruske primiti ima. Ali ovo bi sve već ostaloj Europi možebiti bolje poznato bilo, da bi si ljudi truda dati hotěli, da se lěpi i krěpki ruski jezik na bližje poznati nauče. Ovaj nauk bi — i negledeć na to, da politička sila Ruske neprestano raste, ter sve to veći i veći upliv na stališ ostale Europe dobiva — već sam sobom u znanstvenom pogledu od koristi biti mogao. Odtuda vidimo, da bi već bilo vrěme, da izobraženi europejski svět svoju pozornost na zapuštjenu slavjansku bratju, (koja ne samo u vlastitih slavjanskih deržavah živu, nego od koje se prěko 18 miliunah u Austrii, a 3 miliuna u Pruskoj i prěko 5 miliunah pod Turskim vladarstvom nalazi) i na dogodovštinu izobraženja onih Slavjanah okrene i š njimi se bolje upozna, k čemu bi zaisto znanje jezika, i do-

godovštine slovstva raznih slavjanskih narodah najbolje i najsigurnie pomoći moglo. —

Takovom tek pobratinskom uzajemnostju postavio bi se kod Slavjanah temelj k sobstvenoj i pravoj narodnoj literaturi: takovom uzajemnostju prestala bi dosadašnja usamljenost, i srušio bi se kinezki taj zid posebnih mnogoverstnih kolěnah i podkolěnah, naděčjah i podnaděčjah, prestala bi ona malovažna književna preduzimanja, koja se jedva što se porode, jur zaradi nedovoljna prostora prestave. Mali potoci jedva bervna i čamce nose na valovih svojih, Dunav već velike brodove nosi ondě, gdě se njegove vode u jednu rěku sastaju. Ovom se uzajemnostju nikomu krivica nečini, svakomu naděčju ostat će svoja vlastitost i slovstvo, samo što će male strane u velike herpe sabrati, i takovim načinom plodovi svakoga koleěna poznavati, kupovati, čitati i ljubiti. Ovdě potrěbno je, da si bolji iz naroda za ovaj zaista sveti savez ruku pružaju. Jerbo je prava nepobožnost dosadašnja ova merzloća i nemarnost slavjanskih stabalah medju sobom. K ovomu obćinskomu i jasnomu ognjištu narodnje česti, neka se svaki, koi ćutiti i misliti znade, pridruži, i traži sve za ovo zadobiti. Velika odgovornost očekiva nas, našu dobu i naš puk; jer ova sudbinu dalnje budućnosti imadu, da odluče. Poljak neka nebude samo Poljak, nego Slavo-Poljak, neka poznaje knjige ne samo svoga, nego i českoga, ruskoga, i ilirskoga naděčja. Rus neka nebude samo Rus, već Slavo-Rus, neka zna i čita knjige ne samo svoga, nego i poljskoga, českoga i ilirskoga naděčja. Čeh neka nebude samo Čeh, nego Slavo-Čeh, neka se priuči ne samo českomu, nego i poljskomu, ilirskomu i ruskomu naděčju. Ilir neka nebude samo Ilir, nego Slavo-Ilir, neka ljubi i čita ne samo ilirske, nego i poljske, češke i ruske knjige. Samo onaj, koi ova četiri glavna naděčja razumie, smio bi se punim pravom pera prihvatiti, i slavjanskim spisateljem biti. Ne onaj, koi je najprědnji medju Slavjani, najveći i najsilnii, nego oni, koi je za uzajemnost i za sjedinjenost s ostalom bratjom u slovstvu najva-

trenie zauzet, koi život i samostalnost manjih i slabiih velikodušno ceni, samo takov zaslužuje u naše doba slavu i prekrasno ime *Slavjana!* —

Da se ovaj jezik zaista tako, i nikako drugačie nego Ilirski zove, pokazuje obćinsko i nepretergnjeno potrěbovanje svih stolětjah. I kako bi se drugačie imenovao, kad od najstariih dobah do današnjega dana svi južni Slavjani pod ovim starinskim narodnim imenom Ilirah ne samo u dogodovštine spisateljah i zemljopisacah, već i u deržavnih pravnih knjigah*) tako imenovani biahu. Izvan neporušivih nebrojenih dokazah stariih vrěmenah i pod rimskom vladom, kad pravi današnjih stanovnikah pradědovi ove iste deržave naseljujući jednim obćenitim i službenim rimskoga carstva naimenovanjem »Iliri« zvani biahu, jesu tako i novii prošastoga stolětja carstva austriankoga službeni toliki, da zaisto směšno biti mora, kad se protivnici Ilirah, njihove narodnosti, jezika i slovesnosti u někojih magjarskih novinah pokazati trude: da je ovo starodavno ime Iliria, Ilirska stopram car Napoleon uveo, kad je kraljestvo Ilirsko utemeljio, i da ovo ime danas spada samo na ovu kraljevinu. Ovakovi vide se ili neznati ili nehotěti znati, da je već *Maria Terezia* 1767 posebno Ilirsko dvorno naměstničtvo utemeljila, koje je 1776 prestalo, da je zatim *Maria Terezia* 1777 jedan »*Regulamentum Illyricum*« za pod karlovačkim arcibiskupom, kano mitropolitom ilirskoga naroda stojeće nesjedinjene Ilire izdala, da je već pod *Jozipom II.* i *Leopoldom II.* jedna ilirska tiskarna u Beču obstojala, u kojoj je god. 1790 Ilirsko-němački rěčnik, za potrěbčinu ilirskoga naroda u c. k. deržavah štampan bio, da je već dugo prěd Napoleonom u geografičkih, historič-

*) U Corpus Juris Hungarici. Directio Methodica *Joannis Kitonić.* Quaest. 3. §. 2. kaže se ovako: »In Illyricis nimirum Croatiae, Slavoniae seu Valeriae et Dalmatiae Regnis, Hungariae adnexis, octava bis celebratur in Libera Regiaque civitate montis graeci Zagrabiensis.« —

kih, filosofičkih i drugih dělih o ilirskom narěčju, njihovom jeziku, i slovenosti govoreno bilo. —

Čuti je, gdě nekoji i ova govore: Šta na nas spadaju Bošnjaci, Serbljи, Bugari i druga bratja, koja danas pod turskim jarmom živu, koja većom stranom niti ikakovoga ponjatja o izobraženosti i literaturi, da bi i hotěli, imati nemogu; već, da se samo za Horvatsku, Slavoniu i Dalmaciu kano politički s Ugarskom sdružene deržave, jedan občeniti i jedinstveni jezik izděla, koi će za literaturu i književstvo ovim deržavam služiti, i neka se onim dugoterpnim i karaibskim nazivanjem: Horvatsko-Slavonsko-Dalmatinski jezik imenuje. Takovim se odgovoriti mora: kada se već Dalmatinsko i Slavonsko narěčje za izdělanje našega učenoga jezika upotrěbuje, onda se i Serbsko, Bosansko, Banatsko narěčje razuměva; jer se ovih deržavah narod malom il posve nikakovom razlikom jedan od Dalmatinah, drugi od Slavonacah tako u govoru, kako i pisanju razlikuje, i to će svaki, koi i malo ponjatja jezikoslovnoga ima, ili samo čuje različnih ovih deržavah narod govoriti, dopustiti morati. Razlika opet serbskih ili cirilskih pismenah od latinskih ništa neprěči slogu i jedinost literature, samo kad se jezik u svemu slaže. Ako je daklem tako mala ili nikakova razlika medju Slavonskim, Dalmatinskim, i Serbskim, Bosanskim jezikom, zašto se nebi, ako se Slavonsko i Dalmatinsko narěčje za književni jezik već uzima, i ostale druge ništa po jeziku nerazlične deržave, u kolo ovo književne sloge, kao od iste narave zato opredělјene, pozvale? — U onom vrěmenu razvijanja i procvitanja kolika će dika i slava ostaloj bratji biti, ako odmah svoju literaturu, već odprie tako priredjenu i obdělanu, da jednoj i drugoj strani domaćom i narodnom služi, zanemarenoj do sada bratji ponuditi uzmogu; ovi pako ako kano dragocěnost kakovu zahvalnostju iz naručaja ostale bratje svoje do sada srětnie dar taj prime, i na svoje izobraženje i razvětjenje obrate. —

Oni pako, kojih, hvala Bogu, svaki dan manje ima, koji se jednostranim svojim imenom i narodnostju

svoju domorodnost pokazivati trude, kažuć: mi smo Horvati, Slavonci, Serbljі i t. d. ne pako Iliri, zaisto su požaljenja vrědni. Ilir bo netrěba odreći se niti horvatskoga niti serbskoga imena; budući da Horvat ili Serbljin uprav zato je Ilir što k horvatskomu ili serbskomu kolěnu spada, kano na primer Napuljac uprav zato je Talianac što je Napuljac. Neka bi koi Němac ili drugi od izobraženih narodah danas svoje zemljake n. p. Bavarce ili Hanoverance uputiti hotio: da oni nisu Němci već Bavarci ili Hanoveranci, neka odbace němački jezik, te svoj narodni samo izobražavaju i t. d., zar nebi svi učeni i razborni Němci bludnika takovoga ne požalili samo, dapače i prezirali, niti ga ikojega odgovora vrědnog smatrali? —

Najposlě, neće nijedan čitatelj dvoumiti, da gorispomenute narode do sada tako hudno otudjene i razdružene, ista narava kao najpravednii sudac već odluči, za jedan jedinstveni književni jezik imati, i da je za ovo odmah opet potrěbno jedno občinsko ime; koje bi pako najprikladnie bilo? sudim najprie rěči i temelje visokozaslužnoga našega domorodnoga muža g. dra. *Ljudevita Gaja* napervo doneti, s kojimi on u svojem velevažnom za god. 1840 proglasu ovo dokazuje:

»Mogli su pravi domorodci do sada viditi, da mi nečinimo nikakove razlike, što se tiče bratinske ljubavi izmedju Horvatah, Sèrbah, Vendah, Slavonacah, Dalmatinah, Bošnjakah i t. d., već da sve uskup pozivamo u jedno kolo ilirsko. Zato i u naprědak zaklinjemo sve rodoljubce onom slogom, koju smo razplodjivati dužni, da ova imena kao posebna, a ime *ilirsko* kao skupno narodno, ime pako *slavjansko* kao sveobćenito s nami jednako smatraju, isto tako, kako se smatraju u Italii imena mlětačko, longobardsko, toškansko, rimsko, neapolitansko i t. d. za posebna, *italiansko* pako za skupno narodno, a *romansko* obuzimajući talianskо, francezko, španjolsko i portugizko za sveobćenito ime. Jer sa-

mo kroz ovakovo naravsko i narodnosti našoj posve shodno razredjenje žudjenu svèrhu dostići možemo; kroz pristrastno usuprot nanudjanje jednostranih imenah neće se nikad naš narod u veće, za uzdèržanje narodnosti u naprèdak neobhodno potrèbite hèrpe sjediniti moći. Sèrb neće nikad biti Horvat ili Kranjac, a ova dvojica, kad nisu, nemogu nipošto biti Sèrblji. A na što inat, kad smo ipak jedno nesamo po kèrvi i jeziku u obće, jer u tom smo smislu jedno tělo i s Česi, Poljaci i Rusi, veće jedno baš upravo u najužem smislu po naréčju, po pěsmah, po običajih, po domaćih uspomenah, jednom réčju: po više hiljadogodišnjoj posebnoj narodnosti ilirskoj, i po naravskom zvanju na jedan obćeniti cilj. Horvati pako i Sèrblji danas su toliko Horvati i Sèrblji, koliko su Bugari Bugari ili Longobardi Longobardi. Sèrbah i Horvatah u 7. věku u Iliriu došavših maleni broj izgubio je za něki desetak godinah svoje sěverno i zapadno naréčje. I kako ne, ako je u ono doba slavjansko-ilirska narodnost dosta mozga i kèrvi imala, iz Bugarah (Tatarah) Ilire načiniti: kako je italianska narodnost iz Longobardah (Němácah) u Italiu nasèrnuvših za mala načinila Taliane, te još kakove vatrene Taliane, koji premda su svoje němačko ime Longobard kao posebno zadèržali, ipak ga nad skupnim svojim narodnim imenom talianskim nedižu.

Predsudi moraju prie ili posle izčeznuti. Naši su dušmani već dugo uviděli, da bi se mi samo pod ilirskim imenom, koje je u dogodovštini europejskoj iza gèrčkoga najstarie, još kada proslaviti mogli, zato su, za podsěći našemu stablu korenje, nastojali našim učenim i nadriučenim književnikom izbiti iz glave, inače od sve starine jednako uzdèržanu ideu, da smo potomci starih Ilirah. U vrěmenu našega dětinstva věrovasmo im, al' sad vidimo, da su njihove réči samo gole réči i ništa više. Kad mi stare Velike Ilirie stanovnici nebi imali nikakvoga drugoga razloga za nas, već samo svevrěmèno učeno upotrèbljavanje klasičkoga imena, tako bi jur jačji bili, nego

li su naši protivnici, koji neimaju opet ništa za utemeljiti svoja gorka nasèrnutja proti slozi, osim svoje lukavštine i zle volje. Naměra naša nije, posebna imena ukinuti, nego ih samo pod skupnim narodnim imenom sjediniti; jer su sa svakim posebnim imenom skopčani posebni dogadjaji, koji sakupljeni čine dogodovštinu obćenite narodnosti ilirske. — Naměra naša nije, manje ili veće brojeve iz računa izbrisati, nego ih u jednu sumu adirati, t. j. u jedno skupno čislo sabrati. — Naměra naša nije posebne šibe slomiti, veće sve u jednu hèrpu svezati, da takovu rukovět zlobivi tudjina tako lahko neslomi, kako bi šibu po šibu. — Unuci od jedne znatne starinske kuće, koje je neograničena veresia samo po neslozi sinovah i po razděljenju obćenitoga blaga propala, trěba da stanu u jedno družtvo (*kompaniu*) i da se skopčaju pod starinskom svemu izobraženomu světu poznatom *firmom*, koja u staro doba glasovita biaše na kopnu i na moru, da tako š njome podignu opet starinsku slavu i veresiu *jednorodne kuće svoje*, i da u slozi dostignu svèrhu onu, koje posebice nijedan dostići nemože. — Ako hoćemo, da imamo medju ostalimi Slavjani jedan književni jezik i jedno književstvo, kako nam to ista narav naznačuje, trěba dakle da za književstvo primimo jedno najstarie i bar polag obćenite naše domovine svima najshodnie ime. Jugoslavjani se pako u světu učenome zvati nipošto nemožemo, ovaj bo naziv vazda stoji u někom razměrju, po kojem stopàrv svoje znamenovanje dobiva, i Kozaci su prama sěvernoj bratji svojoj Jugoslavjani.

Negledeć na věroizpovědanje (svaki bo jest dužan svoj zakon štovati) dèržani smo jedan drugoga gèrliti i ljubiti; jer nas je jedan isti zapadne i iztočne cèrkve utemeljitelj u svom božanstvenom duhu sve jednako ljubio. Svaki dakle od nas neka bude věran cèrkvi svojoj; ali svi da budemo věrni nauku Isusovu od bratinske ljubavi, kojom se jedinom spasiti može naš medjusobnom razprom razdrobljeni narod. — *Sèrbsko* je carstvo na *Kosovu* palo; al *ilirsko* nebi bilo pàlo. Hladnokèrvno je gledao jedan brat *Ilir* drugoga, kako

se u svojljubnosti pod svojim posebnim imenom diže, al je i hladnokèrvno gledao kako pada. Svoje pako posebno, makar kako slavno, ime tvèrdoglavo drugim nametnuti hotèti, to je svojljubnost, kòja nikada serca ugrijati neće, niti može. Poběda ostaje poběda, tělesnom ili kojom mu drago silom; a sila nije još nikad bila mila; ona bo i Boga nemoli. Ime pako samo ono može se za skupno narodno primiti, koje učeni i slogoljubivi ljudi bez opora najshodniim i najprikladniim za sve grane priznavaju, a za prosti puk neima skupna narodna imena dotle, dok neima skupne, po jednom kalupu osnovane narodne izobraženosti, s kojom tada isti puk upije i obćenito ime kao narodno; uz koje će ipak prostoti i svoje posebno ime kao najobičnie u sve vrěme najmilie ostati; a i zašto ne, kad nesmeta. Imena nepadaju iz neba, a prosti seljak horvatski znade o ilirskom imenu toliko, koliko o serbskom, ako je Zagorac, tako mu je najmilie zagorsko. A tako je isto i kod drugih narodah. I u Italii polag sve literature u mnogih predělih prosti puk ništa nezna o skupnom narodnom imenu talianskom.

Svaki naše dobe ilirskoga izobraženja učenik dèržan je u nas znati azbuku cirilsku, kao našu pravu starinsku vlastitost, kojom su se u staro doba naši od jedne i druge cèrkve pradědi služili, i koju su Iliri istočne cèrkve pod slavnim posebnim imenom sèrbskim ne samo za se, veće i za nas neoskvèrnjenu sačuvali. Abeceda jest sve Europe — dakle i naša; Azbuka pako je upravo i izključivo naša: šta nam dakle smeta, i jednom i drugom, i desnom i lěvom rukom služiti se; kad nam u sva vrěmena i jedna i druga neobhodno potrěbita ostaje: jedna bliže serdca, radi našinstva, druga radi obširnoga inostranstva. —

Svakomu izmedju nas neka bude prezime »Slavjan« a ime »Ilir,« ter isto tako svakomu izmedju bratje naše sveobće prezime »Slavjan« — a ime »Rus« »Čeh« »Poljak« sveto u svako doba. Ostala imena neka si ljubi svaki kod kuće koliko mu drago, al neka š njimi nepojde pred prag od kuće svoje sějat sěme nenavisti, iz kojega nesloga, kao paprat niče i raste.

A komu nije već dosad dotužila razvèrženost naša, za njegov možag neima lèka do věka; i koi neće da spozna brata za brata, taj će tudjinu za gospodara.

Eo saltem ratio instituti nostri collimat, ut omnibus patere possit, quantum bonum concordia secum trahat; quantaque contentione adlaborandum sit, ut hoc turbato rerum statu, omnis ansa gravioris periculi, omnis occasio majoris perditionis avertatur. In hoc totis viribus incumbendum est. Continua dissidia, Græcorum imperium pessumdedere. *J. C. Becmanus*, Syntagm. Dign. pag. 305.

Dor. Ljudevit Gaj,
učrednik.

Kada se tim načinom nijedno stranstveno ime od gori rečenih, bez uvrědjenja druge grane, za obćinsko uzeti nemože, jer bi svaka posebna sverž svoje jednakim pravom zahtěvati mogla: Horvat zašto ne Horvatsko, Slavonac svoje, Serbljin svoje i t. d.? ovako nikada pravdi konac, već bi se samo većemu i dalnjemu razdoru povod dao, šta je daklem razumnie i naravnie bilo, nego takovo ime dati, pod kojim se obćinskim i jedinim već u najstarie doba sve ove deržave ukupno nazivahu, i kojim se nijedna grana kano svojim vlastitim i posebnim ponositi neće moći. Tako od drugih deržavah Talianska, Němačka, Francezka danas jedno samo obćinsko ime imadu, akoprem se nijedna njihovih unutarnjih deržavah ili kotarah ovim neimenuje, već naprotiv brojne u nutri druge deržave, i šta više, različne pod posebnimi vladarstvi i od najstarih se dobah uzderžajuće nekoje kraljevine saderžavaju; — je li ikada zato na um palo Longobardom ili Napuljcem, što pod posebnim imenom vladarstvo i kraljevinu imadu, reći: da oni nisu Taliani, i tako da zataje svoje obćinsko ime? Tako Bavarska, Hanoveranska, Saksonska i druge brojne danas nezavisne kraljevine i deržave u Němačkoj, u Francezkoj, Normania, Britania manja, Burgundia i t. d. nědga vlastite kraljevine i danas se jošte ovako imenuju, u obće ipak, ove francezko, one němačko ime za svoje narodno pripoznavaju. Od ovih se dokazah samo tverdoglave, slaboumne i zlotvorne glave uputiti nećedu. Ali najposlě da se i ovo očituje:

neka nijedan protivnik ilirskoga imena nemisli, da je ime ovo poglaviti predmet svega radenja i dělovanja literature ilirske, kao da bez ovoga nikakova ufanja za spasenje nebi bilo. Takovi se jako varaju. Ime ovo ili ono samo je mertav glas. Zato ili bilo kinezko ili koje god mu drugo, ili baš isto magjarsko! Svaki izobraženi Ilirskoga imena štovatelj ništa proti tomu imati neće, samo, ako ovoga istoga, danas ilirskoga nazvanoga jezika obradjivanje za sverhu imade, i ovako da se razterganih i razdruženih ovih srodnih narodah sloga, koja se pod ilirskim, kano obćinskim imenom naměrava, dokuči. Ali ova blaga naměra, ovo usrěćenje i sjedinjenje srodnih južnih Slavjanah uvidjeno je, da se pod nijednim drugim imenom laglje i naravnie dostići nemože, nego pod ilirskim, za koje, da drugih dokazah neima, samo dogodovštine od najstariih dobah vezanje, dovoljno će biti da se obćinski poprimi. —

Slavjanski narod svojim brojem i u istoj carevini austrianskoj nad ostalimi narodi već znamenitu prevagu čini. Ovdě, za bolje čitatelje naše uputiti, sudismo za koristno několiko rěčih iz uvoda glasovitoga několjega němačkoga putnika i spisatelja k dělu, koje on Njih Veličanstvu za onda *Franji II.* rimskomu, poslim I. austrianskomu caru god. 1801 posveti, pod naslovom: »*Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven von B. Hacquet*« u prevodu priobćiti, o kojih on na slědeći način govori: »Punih već 40 godinah prošlo je, od kako ja s jednim mogućim, velikim, i više nego nègda Arabi biahu, razprostranjenim narodom, Vendah, Vindah, Sklavinah ili današnjih Slavjanah živim. Ovaj narod, koi se je po svojih pobědah i naprědcih tako daleko razprostranio, bi od mnogih spisateljah imenom Vendah ili Vindah nazvan; ali sam sobom ponosan, poradi svojih dělah, nadio si je naslov: Slavenah, Slavnih ili Slavjanah, to jest glasovitih. Danas pruža se ovaj narod na lěvoj obali adrianskoga mora prěko Albanie, s druge strane proti sěveru do ledenoga mora; odtuda, manje više, razprostranjen; ali vendar gospo-

dujući prěko Kamčatke i Aleutičkih otokah do sěverne Amerike. Iz toga se vidi, kako oni jako razvikani Rimljani pram današnjim Slavjanom o postoru zemljišta mali biahu. — Malo samo od Azie i Afrike bilo je njihovomu gospodstvu podverženo, gdě naproti Slavjani samoga Ruskoga carstva danes više poveršja imadu, nego Kina. — A gdě su jošte austrianske, turske i stranom pruske u sěvero-istoku děržave? Nesastoje li perve skorom iz samih Slavjanah?*) Samo dva do tri miliuna Magjarah, i istom toliko Němacah, jedini su puci, koji su sa Slavjani pod austrianskom vladom stojećimi, směšani. — Car *Karlo IV.* poznao je dobro stališ svoje carevine, kada je u zlatnoj buli poglavju 3. potrěbovao: da svaki Kurfürst vendski (Slavjanski) jezik dobro govoriti mora, onom blagom naměrom, da ga gospodujućim jezikom načini. — I neumerli *Josip II.* stavio je u početku svojega vladanja na svoje ministre pitanje: koi bi se jezik u njegovoj carevini za obćinski uvesti imao, Slavjanski ili Němački? ali ostade kod poslědnjega.

Danas polag najnoviih statističkih věstih Slavjanskoga naroda u carevini austrianskoj može se slědeće pravilo uzeti: U Českoj, Moravskoj, Šlezkoj izvan Němacah: 5,000,000. U Galicii prěko: 4,800,000. U Krajnskoj, Koruškoj, Gorici, Istrii, Štajerskoj i Dalmacii prěko: 1,700,000. Tako izvan Ugarskih děržavah prěko: 11,500,000. Ugarski narodi statistički uzeti slědeći su: U gornjoj strani karpatskih gorah, (Slovakah) na Česku granu spadajućih Slavjanah: 3,500,000; Rušnjakah na Rusku granu: 500,000; Ilirah ili južnih Slavjanah: 1,600,000; Magjarah: 3,500,000; Němacah: 700,000; Vlahah rumunjskih: 600,000; Ciganah, Židovah i ostalih u manjem broju ukupno: 200,000. Ovdě sad kad se pribroji Horvatska i Slavonia još do: 1,700,000 stan. izajde ukupni broj Ugarske i sjedinjenih kraljevinah stanovnikah prěko 12,000,000. Sada uzimajuć slavjanski narod u samoj Ugarskoj 5,600,000

*) Za ono vrěme nespadahu talianske děržave pod austriansku carevinu. —

sjedinjenimi kraljevinami iznaša opet 7,300,000. Ovo prispodobivši s brojem magjarskoga naroda, očito se pokazuje, da prěko još jedanput samih Slavjanah toliko koliko Magjarah u Ugarskoj i sjedinjenih kraljevinah imade. —

Svakomu je narodu svoj jezik, skupa i njegov značaj, srědstvom kojega on svoj ukupni duh i isti narodni um izgovara; prěči i uništi li se ovaj, tako uvrědjuje se čověčanstvo u čověku, i on duševnim sužnjem postaje. Koi način okrutničtva može odurnii, nepodnosnii i zaisto nečověčnii biti, nego ovakovo usiljivanje, pustošenje i nepoštivanje najsvetiih pravah čověčanstva? Tužnia se sudbina puku kojemu izreći nemože, neg ako mu se jezgra njegove narodnosti izčupa, ako se on od ove odtergnut i svojega vlastitoga jezika liši. — Němačka je zaisto pravedno u ovom radila, što je urivajuću se kod sebe francezku izobraženost, i običaje u početku i srědini prošastoga stolětja, moćno izrivati počela. Svi viši i većom stranom svi gradjanski stališi medju Němci, sramiše se već svojim materinskim jezikom govoriti. Ovo je bilo bolno, i nije se moglo terpiti, da se dublje ukorenjuje. Němci zato primiše svoje němačke običaje i jezik natrag, (razuměva se trudom i požertvovanjem zaslužnih domorodacah, i od početka laganim i těžkim postupanjem) kako što i kod nas Ilirah iz potudjenih na svoju vlastitu i jedino usrěćujuću narodnost obratjanjem biva) postaviše temelj pravoj znanstvenoj i ljudoljubnoj izobraženosti: naučanjem i učenjem, raztumačenjem i prevodenjem starih klasikah u svoj materinski jezik, i tako naprědovahu sve dalje i dalje. —

Može li ikoja deržava takov zakon imati, da sam sebi čověk nevěran bude, može li jedan puk od drugoga zahtěvati, da ovaj po odbačenju svoje vlastite narodnosti, izdajica proti samomu sebi bude? Može li najposlě s naravom u očitom protivoreču stojeći koi zakon obvezivu moć imati? Narava kaže: *Čověče! narode! ljubi i čeni svoj jezik.* Protivni ovomu zakoni pako, ili koi puk potrěbuje: *Ljudi, puci, ljubite i*

cěnite ne naš vlastiti nego naš jezik, budite, da se nam dopadnete, moralne samoubojice, odurjavajte i zabacujte ono, što vam je Bog dao, ljubite i cěnite ono, što vam mi ljudi dajemo. — Konstitucia, slobodnost, nezavisnost, i sva ostala politička prava mogu se s vrěmenom pribaviti, zadobiti, i priskerbiti; narodnost pako i jezik izgubljen nikada i nikakovim putem više. —

Někoji ovdě protivoreći mogu: da narod i narodnost našu ilirsku uvedenje magjarskoga jezika ni malo prěčiti neće; jer bi ovaj za obavljanje občinskih poslovah, za obćinska spravišta i tako rekuć za službeni samo jezik imao biti, u ostalom bi narodnoga jezika izobraženje i obradjivanje, kao i do sada, nadalje naprědovati moglo. — Takovi se pitati imadu: Od koga izobraženost narodnoga jezika zavisi, i koji za procvětanje njegovo doprinesti najviše i jedino mogu? Nisu li izobraženi, prosvětjeni, i k tomu domoljubni naroda muževi, koji narod s pismi i požertvovanjem vlastitih trudah k višjoj izobraženosti privode? ako daklem takovi (razuměva se kao svagdě tako i ovdě občinske službe i časti u rukah imajući) tudji koi jezik trěbovali budu, čemu su, saveršenii stupanj znanja da se dostigne, kao što će svakomu čitatelju poznato biti, više godinah i neprestano uvěžbavanje potrěbna, tko će se s narodnim jezikom i izobraženjem njegovim baviti? nitko! past će cěna njegova dublje, nego je prěd několiko godinah bila, gdě je polag mertvoga, nigdě izvan knjigah živućega jezika latinskoga, *u ostalom do sada službenoga ovih deržavah*, tako žalostno naprědovao: najveći i najizobraženii muževi naroda, mnogi cěli život svoj žertvovahu za da k saveršenjemu i dubljemu poznanju jezika ovog dospiu, narodnog je takovim načinom zanemarenje naravno slěditi moralo. Što bi pako polag živoga, i od obližnjega i politički vladajućega jezika bilo? —

Da bi se na město što se tolike godine naučenju samo tudjega jezika posvetjuju, ova najdragocěnia doba čověka, predavanju koristnih znanostih, praktičkoj i naravnoj mudroljubnosti, čistoga věrozakona ponjatjem i drugim potrěbnim temeljem, za u družtvu lju-

dih živiti znati, u svojem materinskom jeziku žertvovala; kakove bi sladke plodove izobraženosti, člověkoljubja, čudorednosti i prave kerstjanske ljuhavi, serca takovimi znanostmi oplemenjena, i u nježnoj još dobi upaljena, domovini donositi mogla? Doklem narodni jezik u deržavi kojoj, za svih poslovah občinskih overšivanje nevlada, dotle se njegovomu razvinutju i procvatenju, naravom mu privlastjeno pravo uzkratjuje. — Francezka, Englezka, Němačka po izrinutju latinskoga jezika iz poslovnoga i službenoga kruga, viši svoje izobraženosti današnji stupanj, samo prosvětjenju narodnoga svojega jezika zahvaliti imade, a ovoga se jako i berzo naprědovanje, samo od onoga vrěmena, odkada se je za saveršivanje svih občinskih poslovah uveo, uzeti može. —

Ovo je domorodni čitatelju! *razvitje književnosti* i *narodnosti* Ilirske, koju promotrivši s temelji i razlozi visoko učenoga muža Šafarika, i drugimi ostalimi razjasnjenji, sudim, da će svaki ikoliko zdravoga uma, i pravednoga serdca za svoju domovinu imajući, o ceni, njezinoj važnosti, plemenitom cilju ne samo ne dvoumiti, već očim serdcem i vatrenostjom blago ovo podprijatje podupirati i sve trude procvatenju njezinomu radovoljno ponuditi. Odkada se je blago ovo slovstveno po krasnoj našoj Ilirii razprostranjivati počelo, mnogi, zaisto čistim domoljubjem uzbudjeni, niti drugo nego obće dobro domovine pred očima imajući — sve svoje sile i moći obratiše, za da se ovo narodno blago razprostrani, za da samo jedino čistoj savěsti, i zdravoga uma zvanju zadovolje. Um zdravi, nikakvi politički uzroci — nikakovo gerdo čestoljubje — nikakva svojljubnost, niti išta, što se čistoj savěsti, pravomu člověkoljubju, i s ovim svězanim dužnostim protivi, nezaslěpljuje. Zdravi um od pravičnoga, poznatoga krěposti puta, od onoga tečaja, koi jedini njegovu savěst umiriti može, odstupiti neće, već sve protivštine i sva progonstva voli terpiti, nego najviše blago člověka: *mir savěsti*,

izgubiti. Čověk ove sposobnosti i temelje za pravilo života svoga ne pripoznajući, kazati se nemože, da je zdravoga uma. —

Takovom su dičnom revnostju mnogih domorodacah najprie u Varaždinu, zatim Karlovcu, Zagrebu i Križevcih družtva čitaonička složena, u kojih sve Ilirske, zatim od svakoga slavjanskoga naréčja někoje, ostalih opet razsvětjenih narodah novine i knjige mnoge, članom u odlučene sate dolazećim, za čitanje i tako i izobraženje služe. — Kratko ovo vrěme, odkada se je jedinost slovesna, medju narodi Ilirie, žalibog tako razterganimi, razprostranjivati počela, izvan mnogobrojnih pěsničkih proizovdah izašla su takodjer někoja veća děla. —

Pervo dělo za izdanjem *Kačića* u Beču u ovom novom preobraženom Ilirske slovesnosti světu, izdao je: *Stěpan Moyses* dtor. i professor mudroljubja pod naslovom: *Oddilenje Sigetsko. Ljudevit Vukotinović* Križevačke varmedje bilježnik, izvan mnogobrojnih prekrasnih, junačkih, i značaju naroda primérno, narodnost uzbudjujućih pěsamah u *Danici*, izdao je takodjer »*Pěsme i pripovědke*« krasnu i mnogo obljubljenu knjižicu. — *Věkoslav Babukić*, advokat, jedan od najrevniih i najbolje uvěžbanih domorodacah tako u ilirskom, kako i ostalih Slavjanskih jezicih, izvan mnogih izvornih i prevedenih, najviše iz ostalih Slavjanskih jezikah u Danici izdatih prozaičkih članakah, pervi je za novu literaturu složio kratku gramatiku pod naslovom: »*Osnova Slovnice Slavjanske naréčja Ilirskoga*«, koje se je dělo zatim u němački jezik prevelo u Beču. — Dor. *D. Demeter* izdao je mnoge lěpe izvorne proizvode u Danici, zatim dva igrokaza u versih, iz stariih Ilirske dogodovštine vrěmenah složena, i velikom pohvalom čitana pod naslovom: »*Dramatička pokušenja*« — *Andria Stipić*: junačtvo i hrabrost vojničku slavne naše krajine opisujuću knjižicu. — *Antun Rusi*, preveo je: »*Ugodne Pripověsti*« iz Talianskoga na Ilirski. — *Ivan Kukuljević Sakcinski* igrokaz jedan iz dogodovštine »*Turci kod Siska*« narodno i lěpo dělo, u Sisku već prie, u Zagrebu opet u najnovie doba velikim uzhitjenjem igrano. — *Stanko Vraz*

krasnimi svojimi pěsničkimi proizvodi u Danici već izdatimi, od kojih se osobito odlikuju njegove »*Djulabie*« veliku ljubav domorodacah pribavivši si, trudom velikim sabrao je pěsme gornje Ilirie pod naslovom: *Narodne Pěsni Ilirske, koje se pěvaju po Štajerskoj, Krajnskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske*, dělo za slovesnost našu od velike cěne. — *Ivana Švear* paroka dogodovština Ilirie pod naslovom: »*Ogledalo Iliriuma*« u četirih svezih, nalazi se pod tiskom kod *Franje Župana* u Zagrebu. — *Stěpana Marianovića* vitie i igrokazi u sedam knjigah u Petěuhu tiskani, pričinjavaju izdatelju diku, domorodcem pako nalažu dužnu zahvalnost, za požertvovanje ovo, i pomnoženje narodne slovesnosti. — *Antun Mažuranić*, professor u Zagrebu, muž u slovesnosti ilirskoj i ostalih slavjanskih naréčjih vele dobro uputjen, kao i jezikoslovjem starinskih klasičkih, někojih europejskih, osobito Slavjanskih jezikah i cerkvenim prednosno zábavljajući se, koi si je svojom dičnom revnostjom i posebnim načinom podučavanja mladeži u narodnom jeziku prelěpu zaslugu za domorodnost i literaturu njezinu pribavio, izdao je u novie vrěme slovnicu Ilirsko-latinsku pod naslovom: »*Temelji Ilirskoga i Latinskoga jezika za Početnike*« dělo za uputiti se u jednoga i drugoga jezika temeljih nije dosta za sada procěnjeno. — Dor. *Aleksia Vancaš* po nalogu slav. varm. Zagreb., preveo je iz němačkoga na horvatsko podnaréčje, ali s novim pravopisom i u duhu Ilirske slovstvene jedinosti, za prosti puk, pod naslovom: »*Občinski Živin vračitelj*« dělo lěpo i koristno, koje izdatelju diku prinaša. —

Mnoga se zatim druga děla, od kojih najznatnia: Réčnik Ilirsko-Němački i Němačko-Ilirski, zatim dogodovština Ilirie, za tiskanje pripravljaju; i tako se sve laganim, ali stalnim korakom naprěduje. —

Izvan gori spomenutih slavnih domorodne slovesnosti podpirateljah, brojne takodjer druge, koji pismi svojimi tako izvornimi kao i prevedenimi u Danici Ilirskoj najviše pěsničkimi, od kojih se mnoga najizobraženiih narodah proizvodom prispodobiti mogu, na rasvětjenje slovesnosti narodne doprinesoše, napomenuti bi mo-

rali, da bi naměra ovoga dělca ova bila. Samo od ostalih drugih, isto tako slavnih, napomenut ću našega obće ljubljenoga pěsnika *Pavla Stoósa*, koi si je svojimi mnogobrojnimi latinskimi i ilirskimi pěsničkimi proizvodi, podpunu ljubav domorodnoga obćinstva pribavio; od kojih stražnjih je prednosno onaj u Danici Ilirskoj pod brojem 4 god. 1840. »*Poziv u kolo Ilirsko*« po svih stranah naše domovine uzhitjenu pohvalu zadobio. — Niti je moguće, da tako blagorodna i pravična stvar bez željnoga uspěha može ostati. Po svih deržavah krasne naše Ilirie probudiše se mnogobrojni naslědnici, kojim ne jednostrano već obće blago domovine na sercu leži. Ovi, koji su srětni od narave, od blagog se ovog podprijatja uputiti, revnostjom najvećom bližnju sebi bratju podučavajuć uzbudjuju, za ovo moćno i veliko narodno stanje ukupno radeć laglje podići, i u njem, ako ne sami, barem da njihovo potomstvo blagog pokoja i narodne sréće uživati se bude moglo. I isto Njih c. k. Veličanstvo naš najmilostivii Vladar na primĕr svojih velikodičnih pradědovah za usrěćenje pověrenih sebi narodah neprestano brineći se, blago ovo podprijatje južnih Slavjanah (Ilirah) najvišje svoje carske milosti dokazom odobriti je blagoizvolio; kada učredniku Ilirskih Novinah i uzbuditelju narodnosti u znak svoje najvišje dopadnosti za nagradu njegovih literarnih trudovah, po Njih Excell. Gosp. Kraljevinah ovih Banu, u Rujnu god. 1839 jedan prekrasni i mnogocĕni briliantni persten premilostivo poslati je izvolio. Koje našemu čitateljstvu, u istom originalu, kako je poslano bilo, priobćivamo ovdě:

Copia — »Nro. 1273.

Hochwohlgeborner Freiherr!

Seine Majestät der Kaiser haben mir mit Allerhöchstem Kabinetsschreiben vom 27. v. M. den Allerhöchsten Auftrag zu ertheilen geruht, dem Herausgeber der *kroatisch-ilirischen* Zeitung in Agram Dr. Ludwig Gaj *zum Zeichen der Anerkennung seiner literarischen Be-*

mühungen den hier mitfolgenden Brillantring zukommen zu lassen. */.

*/. Der Brillantring folgt auf der k. k. Fahrpost.

Indem ich Euere Excellenz bitte, dem genannten Dr. Gaj diesen Ring *als ein Merkmal des Allerhöchsten Wohlgefallens* auf *eine angemessene Art* zu übergeben, oder nach Befund übergeben zu lassen, und mir von dem gütigst Verfügten Nachricht zu geben, benütze ich diesen Anlass, die Versicherung auszusprechen, womit ich die Ehre habe zu seyn Euerer Excellenz gehorsamster Diener Czernin *m. p.* Wien 5. September 1839.

An Sr. des k. k. wirkl. geheimen Rathes, Ban's und obersten Landeskapitäns von Dalmatien, Croatien und Slavonien Herrn Freiherrn von Vlasits etc. etc. Excellenz. Praes. am 10. September 1839. —

Visokoblagorodni Barone!

Nj. Veličanstvo Car dostojao je meni previsokim kabinetskim pismom od 27. p. m. previsoki nalog dati, da izdavatelju *horvatsko-ilirskih* novinah u Zagrebu Dru. Ljudevitu Gaju *za znak priznanja njegovih literarnih trudovah* ovdě priloženi dragim kamenjem ukrašeni persten pošaljem. */.

*/. Persten će doći po c. k. voznoj pošti.

Čim Vašu Excellenciu molim, da spomenutomu Dru. Gaju ovaj persten *kao znak previsoke milosti i dopadnosti pristojnim načinom* predadete, ili polag okolnostih predati mu učinite i meni o tom, što ste dobrostivo izveršili, izvěstje dadete; upotrěbljavam ovu prigodu, da Vam moje visoko cěnjenje izjavim, čim imadem čest biti Vaše Excellencie prepokorni sluga Czernin (čitaj Černin) v. r. u Beču 5. Rujna 1839.

Na herbtu: »Njegovoj c. kr. tajnomu savětniku, Banu i verhovnomu deržavnomu ka-

pitanu dalmatinskomu, horvatskomu i slavonskomu gospodinu baronu Vlašiću i t. d. Excellencii. Primlj. 10. Rujna 1839.

U gornoj Ilirii, Krajnskoj, Koruškoj, Štajerskoj mnogi već previdivši, kolika će sréća narodna biti, ako dosadašnju tužnu i zaisto uništujuću jednostranost ostave, i ako se pravednoj svojoj u jeziku i rodu najbliže skopčanoj bratji pridruže — nepropuštjaju podupirati narodnu ovu stvar, za da se tako dugo otudjene ove Krajine pravednoj majci svojoj opet povrate. — Serbske slovesnosti štovatelji i ljubitelji po Horvatskoj, Slavonii, južnoj Ugarskoj, Dalmácii i istoj Serbii i ostalih Turško-Ilirskih deržavah sebi prirodjenom ljubavjom za svoj jezik i narodnost od najstariih odlikovahu se vrěmenah, i svako vrěme za ova pripravni su i isti svoj život žertvovati. U novie vrěme, kada se je duh poboljšanja i izobraženja i medju njimi razprostranjivati počeo, vide se mnogi zaisto i od ostalih najodličnii muževi, ovomu domorodnomu jedinosti Ilirske novomu ustavu odobrenjem svojim svaki dan većim brojem pristupljivati. U ostalom što se razlike pismenah Cirilskih i Latinskih kod Ilirah tiče, najmanja prěčka jedinosti mora da bude; pismenah ovih naučenje jednoj i drugoj strani za uzajemno čitanje pisanih knjigah potrěbno je. Samo prednosno Cirilske azbuke pisateljem preporučiti se mora, da u slaganju, izvadjanju i tako i u potrěbljavanju mnogih rěčih duh svojega narodnoga jezika bolje pred očima imadu, niti da se u někojih malońah uzderžavaju od tako velikoga i blagorodnoga cilja jedinosti i sloge bratje svoje ostalih Ilirah. Šta se, kao što je kazano, razlike pismenah tiče, ovo inače ima budućnost odlučiti, šta će bolje biti poprimiti. —

Horvatske i Slavonie već od tolikih stolětjah politički savez novom dosadašnjom slovesnom jedinostju, svaki se dan uže steže, i do sada samo politički, sve bolje u bratinsku ljubav, slogu i pověrenost se pretvara, što dokazuje najsladji uspěh vatrenoga zauzima-

nja, za jedinost slovesnosti i imena Ilirskoga mnogobrojnih plemenito mislećih ovdašnjih domorodacah. Ovo utemeljenje čitaoničkih družtvah po svih glavnih městih ove deržave pokazuje, zatim u mnogih već viših i nižih učionah po istih naredbah poglavarstvah, pravopisa novo Ilirskoga i istog naréčja uvedenje. Želiti bi bilo, da ovo blago podprijatje najveće u serdca mladeži upliv imajuće i druge deržave krasne maše Ilirie naslěde, za tako beržje k cilju obćinske jedinosti slovesne i narodne ljubavi dospěti moći. — Najveću pako radost u serdcu svakoga iskrenoga domorodca uzbuditi mora okolnost ona, da ovaj probudjeni u noviem vrěmenu plamen ne sija samo iz kipuće domorodnih mladićah kervi, nego pače izvire iz velikodušnih grudih onih, céloga potomstva hvale vrědnih, sadašnje dobe muževah, kojim Bog i deržavni zakoni skerb za dobro domovine prednosno naložiše. U neuvenutoj uspomeni deržimo, što i koliko su poslovali dostojni domovine otci, kako su revnile slavne varmedje horvatsko-slavonske za odvratiti grozeću u tečaju prošaste zime narodnosti našoj pogibelj, kako su oni prilikom ovom pokazali, da su pravi potomci slavnih svojih pradědovah, kojih hrabra junačka persa proti nasertanjem na narodnost i domovinu i isti život svoj za ova svako vrěme žertvovati pripravna biahu. — Neugasivu k tomu uspomenu serdcu domorodnomu daje, očito pokazano ono neopisivo i uzhitjeno veselje naroda, (kako Ilirske Novine od dana 14 Prosnica milomu našemu narodu oglasiše) koje je u glavnom gradu Horvatske, na domoljubno zaključenje i obće narodno oglašenje slav. varm. Zagr. o predmetu najsvetiem »*naše narodnosti*« slědovalo. — Dična daklem pradědovah junačkih kerv, koja je tako vrućom ljubavjom za domovinu, njezinu slavu, i ponos narodni gorila, nije moguće, da tako berzo u pravih potomcih ohladiti može; već! time bolje danas, našemu ljudoljubnomu duhu věka, i blage izobraženosti višemu stupnju primérno, svaki dan domoljubniom tréba da postaje, niti krépke današnje potomke od junačkih pradědovah slave punih stopah odvratiti pustja.—

Medjutim vidi se, da slavni ovaj narodni duh svaki dan sve bolje i jače napréduje, i da ponos narodni sve viša zahtévanja, za da svojim nasladjenjem zadovolji, imati počimlje. Ovo porodi občinsku želju predstavljanja takodjer narodnim jezikom u ovdašnjem varoškom kazalištu imati moći; čemu i za kratko vrême domorodnim požertvovanjem podpisani prinesci na podporu narodnog kazališta za jednu godinu blizo 3000 fl. srebra iznesoše. Ovakovim načinom domorodno teatralno družtvo iz Novogsada, koje ravniteljstvo čitaonice zagrebačke, pouzdajući se u darežljivost mnogobrojnih domorodacah ovamo doći učini, započelo je svoja predstavljanja 10. Lipnja s junačkom igrom: *Juran i Sofia* od g. *Ivana Kukuljevića Sakcinskoga.* Uzhitjenje, s kojim je u *neobično velikom* broju sakupljeno občinstvo ovo uprav domorodno dělo primilo, nemože se opisati. Veličanstvenieg i milieg prizora za domorodca biti nemože, nego što je onaj večer bio. Do hiljadu osobah od svih stališah sakupilo se je domorodnom vatrom upaljenih i iskrenim veseljem opojenih, da jedan put očito světu pokažu, na koliko svoj sladki *ilirski* jezik i junački rod ljube i štuju. Zaista to je bio večer, koi zaslužuje u annale naše domovine upisan biti! — I ovaj narodni teatar napréduje i na dalje dobrim uspěhom, kao što je započeo. Ljubav naše slavne občine prama narodnosti i našemu krasnomu jeziku od tuda se najjasnie vidi, da je svagda teatar mnogo punii, kad se ilirski igra, nego one večeri, kada němačka predstavljenja bivaju; premda naše teatralno družtvo sa ovdašnjim němačkim zasada jošte natěcati se nemože. Igrokazi već od onoga vrěmena někoji dani biahu, i javiti možemo, da su svi veselim klikovanjem od strane naše, domorodnom vatrom upaljene, publike pozdravljeni bili, kao takodjer, da se i naši igraoci svaki dan svoje nedostatke, koliko im je moguće, popraviti staraju, što nam ufanje daje, da, ako naša občina tomu mladjanomu inštitutu svoju velikodušnu podporu i u naprédak ne uzkrati, skoro utemeljenje jednog prikladnog narodnog teatralnog družtva izvan granicah mogućnosti nije. —

Ovim srětnim naprědkom teatralnog družtva upaljena cěla zagrebačka publika, onu vruću želju u serdcu svojem gojiti počima, kako bi se utemeljenje jednog stalnog narodnog kazališta u Zagrebu imati moglo. Na što je t. g. (Danica br. 27 god. 1840) presvětli g. grof *Janko Drašković Trakoštjanski* c. kr. komornik i vitez reda sv. Stěpana i t. d. u velikom čitaonice Zagrebačke dana 24. Lipnja obderžavanom saboru krěpak govor deržao, gdě izmedju ostaloga i to napomenu: Koliko nam naš narod i jezik slavjanski na serdcu biti mora, i koliko se imamo brinuti i skerbiti, da ga izobrazimo, ako želimo, da nas drugi izobraženi narodi europejski cěne i uvažaváju. Slědovateljno, da je i sveta dužnost naša, mladjani institut novopodignutog teatra domorodnoga podpirati, s kojega bi se kao iz posude električke bolji i izobraženii jezik i običaji naši domorodni sve više i više u publiku pretakali, gdě bi se u krasnom našem jeziku ne samo mladež, nego i puk dužnosti dobroga domorodca učili,—te da bacimo pogled na ine izobražene narode europejske i našu deržavnu bratju Magjare, koji se svimi silami upiru, *da svoj materinski jezik kao inostrano bilje iz azianskoga podnebja u naše europejsko prenešeno, sačuvaju i uzderže*; kolikom ga brižljivostju njeguju i kojim ga silnim znojem od truda svojega zalěvaju i prigledaju, samo da im ono nepogine, što je njihovo od starine; a mi Europejci, mi Slavjani u našem od najdavniih i neznanih vrěmenah prirodjenom nam podnebju europejskom naše bilje, cvět naš, jezik naš slavjanski, milo naše naděčje ilirsko, koje se veoma malim trudom sačuvati i uzderžati dade, zar da propasti pustimo? O zaisto, to neće junački narod horvatski, to nećeju Slavonci, Slave majke sini, to nećeju ostali puci ilirski pustiti, da naš junački narod propane i utamani se. Neopisano veselje svim domorodno mislećim zadade slavne varmedje zagreb. u njezinom 20. Lipnja spravištu načinjeni o ovom predmetu slědeći zaključak: da se sve slavne varmedje i ostale jurisdikcie kraljevinah ovih službeno pozovu, za podporu blagog ovog srědstva izobraženja narodnog. — Želiti bi

bilo, da na primĕr Ugarskog stražnjeg sabora, koi je za podporu magjarskog peštanskog teatra 450000 fr. srebra odlučio, i ove kraljevine primĕrno svojim srĕdstvom šta spodobnog načine. —

U ostalom kratko ovo vrĕme, odkada se je duh jedinosti medju narodi Ilirie razsprostranjivati začeo, nije se veći uspĕh ni očekivati mogao — i zaista to, što se je za ovo kratko vrĕme bez svake više podpore učinilo, mora pravedno udivljenje kod svakoga probuditi, koi stvar ovu, i okolnosti njezine ozbiljnie promotri — mora svaki priznati, da ova u najlĕpšem licu pokazuju plemeniti značaj naroda ovoga, koi je za svako dično i blagorodno podjzetje vazda i dušom i tĕlom pripravan. — Samo neka domorodna bratja na ovom započetom, blagostanja i srĕće narodne utemeljiteljnom putu postupaju, niti se bludnimi i netemeljitimi zanjkami zlotvornih naroda protivnikah prĕčiti dadu! Vrĕdni zaisto zahvalnosti pravičnoga potomstva, ali i vrĕdni imena premožnoga naroda svojega, koje se od dičnoga naimenovanja »*Slava*« izvodi. —

OPUS
VELIKE ILIRIE.

Ime je »*Iliria*« tako staro kao i dogodovština čověčanskoga pokolenja. *Šestnaest stotinah* godištah prie narodjenja Isukerstova nalazi se u historii to ime. *Kadam* (Cadmus) onaj glasoviti Feničanin, koi je pismena sa sobom u Europu donesao i time europejske narode i po njih cio svět ublažio, utemelji na obali adrianskoga mora godišta prie narodjenja Isukerstova 1443 *pervo ilirsko kraljestvo*, za kojega glavno město izabere *Dubrovnik* (Ragusa), koi s vrěmenom *Atena* ilirskoga naroda postade. —

Iliria se je od najstariih vrěmenah uzimala u *užjem* i *širjem* smislu; u *političkom*, *ethnografičkom* iliti *rodoslovnom*. Da vidimo u pervom, to jest *političkom* smislu: U najstarie doba »*Illyrts*« ili »*Illyricum*« zvao se je onaj kraj zemlje, koi leži na obali mora adrianskoga medju rěkom Neretvom (Naron, Narenta) na sěveru i Drinom (Drilon) na jugu, i graničio je sa domovinom Tribalah. I to je Iliria u najužjem smislu. Zatim se je ime Ilirsko pretezalo na sve primorske narode, počemši od celtičkih Tauriskah pa sve doli do Epirotah i Macedonie, a na izhod sve do Moezie, imenito na Venete, Pannone, Dalmate, Dardane, Autariate i mnoge ine. To je Iliria u širjem smislu, i u tom ju uzimaju svi pisci po Isukerstu do 2 stolětja. Na poslědku kada su Rimljani granice svojega carstva do

Dunava pružili (u 2 stolětju) i pokrajine svoje iznova podělili, spadale su na Iliriu slědeće provincie: Dva Norika, dvě Pannonie, Valeria, Savia, Dalmacia, dvě Dacie, Moezia, i Thracia. To razděljenje trajaše do vrěmena cara *Konstantina Velikoga*. Ovaj oddělivši dolnju Moeziu i Thraciu od Ilirie, i na město njih dodade joj drugih sedam pokrajinah, naime: Macedoniu, Thesaliu, Akaju, dva Epira, Praevallis i Kretu. I to biaše »*Illyricum*« u najširjem smislu, obuzimajući dvanaest različnih pokrajinah i zemaljah. Sve ove pokrajine zvale su se jednim imenom »*Iliria Velika*« (*Illyricum Magnum*). Ovo je ime nastalo u IV. stolětju po Kristu. U ovom smislu uzimaju Iliriu svi potlašnji pisci, imenito Sextus, Rufus, Auctor Notitiae dignitatum imperii, Zosimus, Jornandes i ini. Po razpolovljenju rimskoga carstva na *istočno* i *zapadno* bi i Iliria razděljena, i jedna njezina strana pod imenom istočne Ilirie (Illyricum orientale) priklopljena je bila carstvu bizantinskomu, a druga strana pod naimenovanjem zapadne Ilirie (Illyricum occidentale) ostane pri rimskom carstvu. K ovoj poslědnjoj spadale su slědeće pokrajine: Dva Norika (Noricum mediterraneum et ripense) dve Pannonie, Savia i Dalmacia. — Kluverio (Cluverius) pako produljuje Iliriu od Francezke i Brigantinskog jezera (lacu Brigantino) do cernoga mora. Tako uzete Ilirie granice jesu: cerno, egejsko i adriansko more; Gerčka, Talianska i Němačka zemlja, k tomu Dunav potok. I ovako uzeta *Iliria* u svojem naručaju zaderžavala je: 1. *Panoniu gornju ili zapadnu*, perva Konzularska (prima Consularis) i Norikum zvana, jest ona strana starog Ilirіuma, u kojoj danas Horvatska, Krajnska, Koruška, Štajerska, veća strana Austrie i ovoj bližnja Ugarska leži. 2. *Panoniu doljnu ili istočnu*, koja se je i druga Konzularska (secunda Consularis) zvala, u ovoj sluti se biti danas Slavonia, Bosna i strana Ugarske s ove strane Dunava. 3. *Mezie* (Moesiae) obedve, to jest: Serbsku, Bugarsku, Rasciu i Dardaniu. 4. *Traciu* ili Romaniu. 5. *Liburniu* starinsku, po kojoj razuměva se sva ona zemlja, koja od Istrie do Gerčke zemlje

duž mora adrianskog proteže se, to jest: Istriu, Dalmaciu, Arbaniu i Epir. Někoji i istu starinsku Daciu k starinskoj Ilirii računaju. —

Po padnutju rimskoga carstva uzimaju se pod imenom »*Velike Ilirie*« sve one deržave, u kojih Slavjani — Iliri — živu, to jest sve deržave medju adrianskim morem, Dunavom, Savom i Dravom do Škadra i Hema u Tracii i od ovuda do cernoga mora. I to je *Iliria* u *ethnografičkom* iliti *rodoslovnom* smislu.

U političkom pako smislu děli se danas *Iliria* polag gospodstva u austriansku, austriansko-ugarsku, tursku i cernogorsku Iliriu. —

Zaderžuje pako u sebi polag najnovie uzetog geografičkog razdělenja i naimenovanja, deržave slědeće: Korušku, Krajnsku, Goricu, Štajerske dva kotara južna, Istriu, Dalmaciu, Dubrovnik, Horvatsku, Slavoniu, Medjumurski kotar, Bačku i Banat cěli, Serbiu, Bosnu, Hercegovinu, Cernugoru i Bugarsku zemlju, zatim od Arbanie gornju i srědnju, Macedonie opet tri sěverna pašaluka. —

Sve ove deržave pod imenom »*Velike Ilirie*« nazvate, ukupno uzete imadu slědeće granice: Od sěvera: Salcburgski kotar, Štajersku němačku, Ugarsku, Vlašku i Besarabiu; od juga: more Adriansko, dolnju Arbanasku, Tessaliu, ostalu Macedoniu i Traciu; od zapada: Tirolsku, Talianšku zemlju i more Adrianško; zatim od istoka: Erdeljsku, i Vlašku zemlju, cerno more, Tesaliu ili Romaniu, ostale Macedonske pašaluk Salonski i njegov zalév. — Tako ograničena stoji: od 40° 20′ do 47° 7′ 40″ stupnja sěverne širine; i od 30° 18′ 58″ do 47° dužine. —

Deržave su ove po najviše brěgovite. Najvišje oda svih jesu: Noričke planine, koje se po gornjoj strani Koruške visokimi svojimi i veličansvenog izgleda versi pružaju. Najviša visina ovih planinah na medji Tirolskoj, Salcburgskoj, i Koruškoj polag měre carskoga měrnika iznaša do 11782 bečke noge. Jedne sverži ovih planinah protežu se kroz kotar Mariborski i poluotok Murski; druga pako sverž proteže se južno i sastaje se s planinami Krajnskimi na južnoj

strani Drave u Koruškoj. Krajnske ove planine u svojem južnom i istočnom protezanju razděljuju se opa na dvě strane: Sěverna strana, koja kroz južnu Štajersku, zatim Horvatsku i Slavoniu protiče, preči da se nemože Sava s Dravom sjediniti, južna pako sverž unilazi u Krajnsku, Istriu i u unutarnju zapadnu stranu Horvatske zemlje. U tom svom tečaju razpošilja mnogobrojne sverži na lěvo i desno. —

Dinarske planine počimaju u Horvatskoj vojničkoj granici i svu ovu svojimi sverži prekerštjuju, zatim, pretekavši kroz jednu stranu Dalmacie, unilaze u Tursku, gdě Bosnu od Herćegovine, a Arbanasku od Serbie do gore Čardaka razděljuju; odkuda dulje proti istoku do Dubničke gore pružajući se granicu med Serbiom i Macedoniom načinjaju. Zatim odovuda medju Bugarskom i Traciom prolazeće pod imenom: *Balkanske gore* do cernog mora protežu se. Od Čardaka proti jugu pružaju se *Helenske gore* do Tesalie i dolnje Arbanaske, i tako u Ilirii medje Arbanaske i Macedonske načinjaju. Ovde se mora od predrečenih glavnih gorah zapamtiti, da one u svojem protezanju mnoge planine od znamenite visine u unutarnjost pošiljaju i tako mnoge kotare i deržave brěžnate čine. — U južnoj Ugarskoj sverž jedna karpatskih gorah pružajuća se iz Erdelja razkeršta se kroz krašovsku varmedju, Vlašku i ilirsku regementu. Premda je Iliria puna velikih gorah i planinah; ima ništanemanje i daleko pružajućih se i veoma plodnih ravnicah. Tako je južna Ugarska većom stranom ravna i plodna; i istim načinom Slavonia imade dosta plodnih ravnicah, a osobito Srěm je po većoj strani ravan. U Horvatskoj su podravski i posavski krajevi ravni i plodni. U Štajerskoj prekrasna Optujska ravnica. Znamenite su takodjer ravnice Bugarske duž potoka Dunava. —

Na zapadnoj strani more Adriansko, na južnoj egejsko, a na istočnoj cerno more otvaraju ilirskim deržavam najpriličnii put za izvažanje domaćih proizvodah. Da je u ilirskih deržavah, osobito turskih, družbeni život, kako bi se za čovečanstvo pristojalo, uredjen; da cvatu znanosti, poljodeljstvo, umětnosti i

industria, u istinu bi narod ovaj polag tako od naravi prijatnog za tergovinu ležaja, jedan od najsrětniih bio; nu to trěba na blaženia vrěmena odložiti. —

Potoci jedni utiču u more Adriansko-ilirsko, a drugi po većoj strani s Dunavom u cerno more slivaju se. Veća strana zapadne gornje Ilirie poradi gorah, koje su duž mora Adrianskoga pružene, neima znamenitih potokah. Takovi jesu: *Sotča* (Isonzo) prima u sebe Idricu i Vipavšćicu, zatim *Dragonja*, *Timav*, *Dramga* (Rizzalo), Dugoberola (quieto) Arsa; u Horvatskoj opet: *Rěka*, *Lika*; u Dalmacii *Kerka*, *Cetina*, *Neretva*. — Dalje u jugu po Arbanaskoj imade potokah od veće znamenitosti, kanoti: *Bojana*, *Drina*, *Skombi*, *Mati*, *Berantin*, *Vojusa* i drugi manji. — U more *Egejsko*: *Struma*, *Vardar*, *Nasilica*. — U cerno more; najveći i najznamenitii Europe potok *Dunav*, pokle bi množtvo inih povećih potokah popio, kanoti: *Dravu* kada je Koruške, Štajerske, Horvatske i Slavonie velikom stranom, primila, kod Oseka; *Savu*, koja najvećom stranom potoke od Krajnske, Horvatske, Bosne, Slavonie i po něšto Serbie uzimajući, kod Biograda. *Tisu*, koja kada jednu stranu Ugarskih potokah u se poguta, kod Titela. U ovom uzvišenom uzrastu putem svojim u cerno more se sliva. —

Narava dunavskih okolicah zanimiva je u najvišem stupnju. Svaki, koi i něšto ćuti za lěpotu naravi imade, bit će, putujući na porobrodu, podpuno zadovoljan. Dunavska vožnja (kako iz putničkih opisivanjah znamo) začaruje na više městah takovimi naravi prizori oči putnika, od kojih rajnsko brodarstvo ništa udivljeniega pokazati i imati nemože. Parobrod prolazi ovdi ne samo mehku sliku civilizacie, već vodi i u okolice, gdě talasi veličanstvenoga Dunava tihotvornom zresnostju polag jedne goleme divje naravi teče; čověk se naprotiv samo kano pustinjak pokazuje. Dunav idući iz gornje Ugarske zemlje, gdě ovdě Slavoniu od plodnih južne Ugarske ravnicah razděljuje, kretje se kod Běograda proti iztoku, da medje krajine banatske od Serbske načinja, ovdi se njegova širina od 1270 korakah, tako po klisurastih obalah sve

bolje i bolje steže, da kod železnih vratah (eisernen Thor, kod Serbaljah *Gornji-Djerdap*, za razlučiti od onog, koi se medju Oršovom i Kladovom nalazi, i *Dolnji-Djerdap* imenuje) medju dvěma naprotnim klisurastima stěnama samo 87 sežanjah širine i 28 dubljine ima, i takovom berzoćom i silom teče, da isto železo za mali čas plivati čini, niti dade, da ovo potonuti može. Ovdě po skerbi i upravljanju parobrodarskoga družtva, a poglavito u ovoj struci visoko zaslužnoga grofa *Stěpana Szechényia* mnogo se radi, da se ovo pogibeljno město priličnie i shodnie brodarstvu načini. U ostalom je tako ovdi kako i drugdi već do sada velika strana pogibelih, po razterganju mnogih pod vodom grozećih se klisurah odstranjena. Nenavadno nizki vodostan 1834 pripomogao je mnoge brodenja prěčke odstraniti, i kako golemo ovo preduzetje i jest, ipak se može polag one energie, kojom se radi, srětan uspěh na skorom ufati. — Brodenje ovo do Oršove nije samo za oči zanimivo, već je i bogato dogodjajnimi opomenci světa. Goropadno diže se klisurasto berdo Treskovac 360 sežanjah nad Dunavom. Ovdě već se čuje strahoviti onaj šum, koi zatim slědećom klisurom *Tahtali*, pogibeljnim onim viranjkom, strahoviti onaj prizor potoka u svojoj najsilnijoj divjači pokazuje. Još je zanimivia ona jama jednoga klisurastoga ponora, po koje otvorenjem ova na 200 sežanjah stišnjena potoka sila, na jedanput se na 1000 sežanjah razširi. Znamenita zatim medju Drenkovom i Oršovom je glasovita ona veteranska špilja (veteranishe Höhle) koja u onom mnogoputah turskom kervjom pokapanom berdu leži. Polag nadpisah poznavahu već Rimljani ovo vojnički znamenito město. — Medju Oršovom i Skelom-Kladovom jesu druga želězna vrata (od Serbaljah *dolnji-Djerdap* zvana) Oršovanci, bližnji ovim Serblji i Vlasi brode već danas višeputah bez svakog promišlenja kroz ovaj pogibeljni tečaj železnih vratah. Neopisivom berzoćom preleti ovuda brod Dunavom dole, i prie nego se pogibelj preséći može, već ona nadvladana je. God. 1834 na ovih groznih klisurah

preduzeta terganja već su brodarstvu velike koristi donela, i ako kod jednog još nizkog vodostana, podpore Vlaških i Serbskih vladarstvah pripomognu, ufanje je, da i ova jako iskričana železna vrata za ladjih svake velikoće brodenje budu. — Odtuda sada Dunav već tihim i veličanstvenim svojim tečajem medju Bugarskom i Vlaškom u more cerno odputi se.

Da i podnebje u ovih tako daleko pružajućih se deržavah, takodjer mnogoverstno biti mora, svaki lahko uviděti može. U najvišjih planinskih sěvernih okolicah Koruške i Krajnske zemlje zrak je oštar i merzal; sněg u godini danah po sedam měsecih leži; imade takodjer u Koruškoj někojih dolinah, gdě led skorom nikada nekopni. Nu sa svim protivno tomu jest podnebje u stranah prama jugu ležećih, tako na primĕr okolo Gorice može se zima sravnati i s celovačkim prolětjem, a dalje jošte prama jugu, okolo Tersta i u Istrii rastu već někoji toplieg podnebja proizvodi. U Horvatskoj zapadnoj, kralovačkoj krajini, poradi visokog ležaja gorah i klisurah zrak je oštar i neugodan; nu zato je u Štajerskoj, ostaloj Horvatskoj, Slavonii i južnoj Ugarskoj podnebje veoma ugodno i svakoj plodnosti prijatno; u poslědnjih dvih ipak je podnebje poněšto nezdravo, poradi močvarnog ležaja někojih okolicah. Bugarske zemlje kotari, budući su prama sěveru okrenuti, podverženi su oštrijoj i duže trajućoj zimi, nego ine pod istim zemljopisnim pojasom ležeće deržave. Od ovuda proti zapadu ležeća Serbia i Bosna počimaju u svojem podnebju ugodnost južnoga zraka ćutiti, koi svojom blagostju u Arbanaskoj i Macedonii proizvode južnog neba radja. —

Kako je god podnebje različno: tako je isto i plodnost ovih zemaljah različita. U obćenitom je ipak brižljiva majka narav ove deržave svakoverstnim plodom nadarila.

Od rudokopnog blaga nalazi se: *Zlato* u južnoj Ugarskoj, Bosni, Arbanaskoj, i Macedonii, zatim u pěsku od potoka Drave u Koruškoj i Horvatskoj. *Srebro*, u Koruškoj, južnoj Ugarskoj, Bosni, Arbanii

i Macedonii. *Olovo* u Koruškoj, Štajerskoj, Horvatskoj južnoj Ugarskoj i Bosni. *Železo* (gvoždje) u Koruškoj, Krajnskoj, Štajerskoj, Horvatskoj, južnoj Ugarskoj, Bosni, Arbanaskoj. *Bakar* u Koruškoj, Štajerskoj, Horvatskoj, Macedonskoj, južnoj Ugarskoj i Bosni. *Sumpor* (žveplo) u Štajerskoj, Horvatskoj i Istrianskoj. *Živo-srebro* u Koruškoj i Krajnskoj. *Kamenito ugljevje* u Koruškoj, Štajerskoj, Horvatskoj, Slavonii, južnoj Ugarskoj, Dalmacii i ostalih deržavah, koje poradi obilnosti šumah većom stranom niti se neizkapa, kao stanovnikom nepotrěbna stvar. — Zatim *Mramor* i svakojako drugo kamenje po većoj strani svih ovih deržavah nalazi se. U ostalom polag prijatnog naravnog ležaja berdah i gorah, koje su preobilne svakim rudokopjem, osobito u *turskoj Ilirii*, gdě da bi pristojna izobraženost narodna, i veća skerb vladarstva, za ovo blago iz nědarah zemlje izvaditi i medju narod ga prosuti bila, kako bi u ovih po naravi blaženih zemljah poljoděljstvo, rukotvorstvo, tergovina i industria cvala, to samo onaj dokučiti može, komu srěća čověčanska na sercu leži. Nu čini se kao da sú ove zemlje odsudjene za něko vrěme u snu i zabitnosti počivati, dok jih premilostiva providnost božanska opet na novi život neprobudi i k trudnomu poslovanju, na primer drugih izobraženih deržavah, nepózove. —

Ostala plodnost Ilirie polag različnosti podnebjah istim načinom različna biti mora. Ovo ponajviše čine od zapada proti istoku pružajuće se Dinarske Planine, tako da je gornja strana proti sěveru mnogo hladnia od dolnje, koja proti jugu leži. Gornja je strana ponajviše lěpimi šumami: jelovjem, hrastjem,*) bukov-

*) Ladje dunavske i savske, koje su od umětnog svojeg děla i podnašanja tereta daleko poznate, najviše u Sisku, Jasenovcu i Banatu načinjaju se. Ove se, poglavito u dva pervia města 25 i do 26 sežanjah duge, iz najlěpšega hrastovog derveta takove načinjaju, da se najboljih morskih brodovah dělu, prispodobiti mogu. Ovo izabrano hrastovo dervo, koje Englezka i Francezka za svoje bojne brodove velikimi troškovi mnogoputah već kupovala, nalazi se u bližnjih ovdešnjih gospoštinah, zatim druge Banske krajine i Bosne velikih šumah. —

em i ostalim dervetjem ukrašena. Poljoděljstvo se osobito južne Ugarske, Slavonie i izvan někojih planinah i klisurah ter manje plodnih kotarah, Koruške, zapadne Horvatske, Dalmacie, Bugarske veoma dobro platja i svake versti žitak radja; najviše ipak pšenice i kukuruza. — Vino izvan gornjih stranah Koruške i někojih zapadne Horvatske po svuda raste. Na južnoj strani ovih gorah počima lorborovo dervo rasti; zatim ružmarin, smokve, olika na cěloj zapadnoj strani bliže mora, kano kraju, koi je topliim podnebjem nadaren. U južnih pako stranah kanoti: Macedonii i Arbanaskoj izvan napomenutoga ploda, rastu takodjer pomoranže, lemuni, šipci (Granatäpfel), po tom šafran i drugi proizvodi toplieg podnebja ovdě veoma dobro ugadjaju. —

Marha rogata po većoj strani ovih deržavah od ugarsko-panonske plešine zaplodjena hrani se; — u gornjih stranah kakoti Koruškoj, Štajerskoj, Krajnskoj, Istrii i jednoj strani Horvatske ponajviše nalazi se lěpog švajcarskog plemena. U Bugarskoj i velikoj strani Serbie od Ukrajinske ili Poljske plešine. U obćenitom po svih ovih deržavah u odhranjivanju marhe veliko bogatstvo i skorom najveće zabavljenje stanonikah stoji. — Konji južne Ugarske od srědnje velikoće, i svojim lěpim uzrastom poznati su; zatim Bugarski, Macedonski i Arbanaski, koji su ravno po něšto manji, nu za jezdenje i hitroću veoma se prěporučuju. — Mule se derže po Arbanaskoj, Macedonii i Dalmacii. Ovce se svuda koliko poradi vune toliko poradi mesa u velikom broju odhranjuju; od ovih pred svimi imadu najveću cěnu banatske svilne ovce, od kojih vuna u finoći, jasnosti, i cěni najboljoj Španjolskoj i Englezkoj ništa nepopušta; ove u Slavonii, po něšto i Horvatskoj někoje gospoštine derže. Kozah imade po karlovačkoj krajini, Bosni, Arbanaskoj i Macedonskoj. — Bogate šume i luzi deržavah ovih imadu svakoverstne zvěradi. Kermci svuda al po najviše i u najvećih čoporih nalaze se po Serbii, Bosni, zatim Slavonii i jednoj strani Horvatske zemlje. — Kako god oni, koji k moru bližje stanuju, obilnost ribah

imadu, tako su i u unutarnjih pokrajinah mnogi po toci, koji u svojih nědrih mnogu plemenitu ribu hrane.—

Providnost božanska nadarila je ove krasne der žave svimi mogućimi naravnimi dari, kojimi se težko ikoja druga deržava u Europi u toj měri ponositi mo že; nu najkrasniega što čověčanstvo uzdiže, što ga k Bogu približava i njemu ga prilična čini, *izobraženosti*, i *prosvětjenja* neima. Prosvětjenost i razbistrenje uma, te izobraženost svih materialnih silah učinilo bi: da ovdě poljoděljstvo, rukotvorstvo, umětnost, industria, i od svega ovoga duša, *tergovina*, da cvate. Što kada se jednoč po proročanstvu božanstvenoga Němca *Herdera* uvede, deržave naše ilirske budu posve lahko ine europejske nadići mogle. —

Broj žiteljah svih deržavah ilirskih točno se znati nemože; jerbo kod Turakah pravog popisa nema. Polag najboljih ipak geografičkih i statističkih dělah, koja se imati mogu, može se broj žitéljah »*Velike Ilirie*« ovako po prilici uzeti:

Broj žiteljah ilirskih austrianske carevine od god. 1835 *pridato poveršno pribrojenje na svaku godinu* (2 *na stotinu*) *za Ugarske, za ostale deržave* ($1^1/_2$) *pomnoženja.*

		Poverš je u □ miljah zemlje pisnih	Broj stanovnikah.	Na jednu □ milju.
I.	Koruška	151	297000	1966
a)	Celovačko okružje	71	170000	2394
b)	Bělačko okružje (Villacher Kr.)	80	127000	1587
II.	Štajerska ilirska	123	382500	3109
a)	Mariborsko okružje . . .	60	193500	3225
b)	Celjansko okružje	63	189000	3000
III.	Krajnska	175	445500	2545
a)	Ljubljansko okružje . . .	62	164000	2645
b)	Novog-města okružje . .	59	191000	3238
c)	Postoinsko okružje . . .	54	90500	1675
IV.	Gorica i Istria	193	436000	2259

		Površje u □ miljah zemljo pisnih.	Broj stanovnikah.	Na jednu □ milju.
a)	Terst skupa sa zemljištem .	2	64000	32000
b)	Goričko okružje	87	170000	1955
c)	Istriansko okružje	104	202000	1942
V.	Dalmacia	273	344000	1255
a)	Zadarsko okružje	101	123000	1216
b)	Šplitsko okružje	126	140000	1111
c)	Dubrovačko okružje . . .	28	45000	1607
d)	Kotorsko il Arban. Austrianska	18	36000	2000
VI.	Horvatska	194	728500	3752
a)	Zagrebačka varmedja . . .	108	415000	3519
b)	Varašdinska » . . .	34	138000	4058
c)	Križevačka » . . .	30	86500	2883
d)	Rěčko primorje	6	31000	5166
e)	Medjumurje	16	58000	3625
	Ove vojnička krajina . . .	284	476000	1676
a)	Lička regementa	47	63500	1351
b)	Otočka »	50	58500	1170
c)	Ogulinska »	46	60500	1316
d)	Sluinska »	26	52000	2000
e)	Perva Banska regimenta . .	25	60000	2400
f)	Druga » » . .	24	58000	2416
g)	Križevačka regimenta . . .	29	59500	2051
h)	Gjurgjevačka » . . .	37	64000	1729
VII.	Slavonia	172	375000	2180
a)	Věrovitička varmedja . . .	84	166000	1983
b)	Požežka » . . .	45	91000	2022
c)	Srěmska » . . .	43	118000	2511
	Ove vojnička krajina . . .	122	243000	1995
a)	Brodska regementa . . .	36	74000	2055
b)	Gradiška » . . .	30	64000	2133
c)	Petrovaradinska regementa .	56	105000	1875
VIII.	Bačka i Banat	528	1,219000	2308
a)	Bačka varmedjia	171	392000	2209
b)	Torontalska varmedja . . .	132	283000	2143
c)	Temešvarska » . . .	116	318000	2741
d)	Krašovska » . . .	109	226000	2073

		Poverš je u [] ruljah zemljo pisnih.	Broj stanovnikah.	Na jednu [] milju.
	Krajina vojnička	198	268500	1356
a)	Šajkaški Batalion	16	29000	1812
b)	Němačko-Banatska regem. .	76	131500	1730
c)	Vlaško-Ilirska sada na dva regementa razděljena . .	106	108000	1018
IX.	Serbia	1000	950000	950
X.	Cernagora	64	160000	2500
XI.	Bosna, Hercegovina i Horvatska turska	800	800000	1000
XII.	Bugarska	1600	1,800000	1125
XIII.	Arbania gornja i srědnja . .	500	560000	1120
XIV.	Macedonia ilirska	450	400000	888
	svega ukupno .	6658	9,885000	1484
	odtuda na Austriansku carevinu .	2244	5,215000	2323
	odtuda na tursku carevinu . .	4414	4,670000	1057

Red poglavitih varošah i městah u velikoj Ilirii, koje najmanje 10000 — ***stanovnikah broje.***

Sarajevo (Bosna Serai), u Bosni 70000
Terst, u Ilirii němačkoj 58000
Triadica (Sofia), varoš u Bugarskoj 46000
Sobotka (Subotica, Theresianopel), Bačke varm. slob. i kralj. varoš 33000
Ruščuk, varoš u Bugarskoj 30000
Šumlja, varoš u Bugarskoj 30000
Běograd, varoš u Serbii 30000
Vidin, varoš u Bugarskoj 25000
Zombor, Bačke varm. slob. i kralj. varoš. . 21700
Štab (Sistovo), varoš u Bugarskoj 21000
Zvornik, varoš u Bosni 21000
Silistria, varoš u Bugarskoj 20000
Škadar (Skutari, Iskenderije), varoš u Arbanii 20000
Kastorea (staro vrěme Orestis), varoš u Macedonii 18000

ovi-Sad, Bačke varm. slob. i kralj. varoš	17400
ršac, Temešvarske varm.	16200
anjaluka, varoš u Horvatskoj Turskoj	16000
arna, varoš u Bugarskoj	16000
Zagreb, Horvatske glavni varoš	15000
Bitolja (Toli-Monastir), varoš u Maćedonii	15000
Veliki sv. Mikloš, torontalske var. tergovište	14200
Nikopolje, varoš u Bugarskoj	14000
Baja, Bačke varm. tergovište	13800
Zenta, Bačke varm. tergovište	13700
Veliki Bečkerek, Torontalske varm. tergovište	12600
Velika Kikinda, Torontalske varm. tergovište	12300
Temešvar, Temeške varm. slob. i kralj. varoš	12000
Vodina, varoš u Maćedonskoj	12000
Oseк, Věrovitičke varm. slob. i kralj. varoš	12000
Ljubljana, glavni varoš Krajnske	11300
Zemun, u Petrovaradinskoj regementi varoš	11000
Sveti Toma, Bačke varm. tergovište	11000
Trebinje (Tribunia stara), u Hercegovini varoš	10000
Rěka, u primorju horvatskom varoš	10000
Pristina, varoš u Serbii	10000
Kumonova, u Maćedonii	10000
Pančevo, u němačko-banatskoj regementi	10000
Berat (Arnaut Belgrad), u Arbanaskoj	10000
Cělovac, Koruške glavni varoš	10000
Ternova, u Bugarskoj	10000
Varašdin, u Horvatskoj slob. i kralj. varoš	10000
Smederevo, u Serbii	10000
Travnik, u Bosni	10000
Gorica, u okružju goričkom	10000
Skopje (Uskup), u Maćedonii	10000
Trebinje (Rovigno, Trevigno), varoš u Istrii	10000

Pučanstvo ovih deržavah, koje se jednim od najstariih vrěmenah skupnim imenom »*Velikom Iliriom*« nazivaju, spada velikomu Slavjanskomu do 80 miliunah brojećemu narodu. Opisuje se pako tako u najstariih kako i u najnoviih vrěmenih od inostranih i domaćih pisaocah u obće kao blagonaravan, živahan, hrabar,

slobodu ljubeći, pravedan, gostoljubiv i velikodušan narod, o kojem i naš Ilirski mudrac *Dositej Obradović* veli, da, ako se izobrazi, um svoj prosvěti i krěpostju se ukrasi »*srětniega naroda* od njega *neće biti na zemlji.*« Němci, ili bolje rekuć poněmčeni Iliri posěduju jednu manju stranu sěverne Koruške; Taliani ponajviše u vrěme mletačkog skupnovladarstva došavši, stanuju i danas po većih uz more ležećih tergovačkih gradovih Gorice, Istrie, Dalmacie i u Terstu. Južne ugarske varmedje i krajine vojničke naseljene su najviše Ilirskim narodom, i koliko ovdě směšanih naselnikah od tudjega naroda je kao: Vlahah, Němacah i t. d. toliko u *Baranjskoj, Šimežkoj, Saladskoj* (nebroječ Medjumurje), *Biharskoj, Sopronskoj, Stolnobiogradskoj, Peštanskoj, Aradskoj, Tolnanskoj* i u ostalih još někojih varmedjah Ugarske, mnogo većim brojem, ukupno uzeto, Slavo-Ilirski narod naseljuje. U ostalom sceni se, da Ilirskoga naroda u Ugarskoj, izvan sjedinjenih kraljevinah, ukupno uzeto do 1,600,000 imade. Ostale pako pod austrianskim žezlom Ilirske nazvane deržave i kotare sam bez ikakove směse posěduje. —

Struk naroda ovog u austrianskoj carevini u obće može se kazati, navlastito po krajini horvatskoj i slavonskoj: visok i tanak stas, cerne vlasi, otvoreno čelo, serce junačko, koje je pripravno, da za domovinu svoju u svakoj pogibeli život položi, jednom rěčju može se slobodno bez ikakva laskanja reći: da je »*narod junački.*« —

Deržave ove Slavo-Ilirske pod austrianskom vladom stojeće, kako u svemu, tako i u istom načinu vladanja različne jesu. — Koruška, Krajnska, Istria, Gorica i kotar Terstanski imenuju se politički i službeno: *Iliria.* Ovo im ime nadade *Napoleon* ukazom jednim u Milanu god. 1809. iz uzroka, što su se ove deržave od starinah i neznanih vrěmenah, te poslě i u *rimskom* deržavnom stilu deržave *ilirske* zvale. Po padnutju Napoleona i povratku ovih deržavah k staroj svojoj austrianskoj vladi, zaderži austrianska vlada taj stil i zove ove deržave *Iliriom.* Imadu dvoje glavno ravni-

teljstvo: *Ljubljansko*, pod koje Koruška i Krajnska; *Terstjansko*, pod koje Gorica i Istria spadaju. Za pravicu od perve prošnje podĕliti, od okružja suda, je glavno ravniteljstvo, za druge je prošnje (Appellations- und Criminal-Obergericht) za cĕlu *Němačku Iliriu* u Celovcu. — Štajerska spada pod glavno ravniteljstvo u Gradcu. — Dalmacia sa svoja četiri okružja ima sasvim posebno ravniteljstvo, koje ravnitelj (gubernator) vojnički i gradjanski u Zadru stanuje. — Horvatske i Slavonie *šest*; zatim južne Ugarske *četiri* varmedje i rĕčki kotar imadu svoj ustavni upravljanja način jur od više stolĕtjah obstojeći, polag pravah Ugarske krune uredjen. Varmedjah, varošah kraljevskih, kaptolomah stolnih, k tomu slobodnih kotarah i městah nĕkojih poslanici, zatim biskupi i velikaši cĕloga kraljestva Ugarskoga pozivaju se polag konštitucie svake tretjé godine od kralja na odlučeno město (sada navadno u Požun). Tako iz ovih sakupljenih sabor Ugarski sastoji, koi tegobe i potrĕbčine kraljestva protresava, i zaključenja kralju predlaže. Kad kralj ova zaključenja odobri, t. j. kad im kraljevsku svoju odluku poděli, tada dobiju ova zaključenja ime i moć narodnih pravah. Horvatska i Slavonia imade osim ovoga obćenitoga prava s Ugarskom zemljom, takodjer i svoja municipalna prava, polag kojih pred i poslĕ velikoga sabora ugarskog svoj posebni sabor obderžava, koi se zove sabor kraljevinah Dalmacie, Horvatske i Slavonie (Congregatio generalis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae). Ovdĕ se protresava sve, što na municipalna prava spada, kanoti: o vĕri, jeziku, porezu (štibri) i ostalih manjih potrĕbo-ćah i tegotah ovih kraljevinah, što se poslim u velikom saboru na novo protresava, i zaključki se (ako jih odobri) u obćeniti zakonar Ugarski unesu. — Krajine Horvatske, Slavonske i južne Ugarske imadu sa svime vojničke uredbe i upravljanje, i stoje pod neomedjašenim vladanjem carsko vojničkim. —

U Tursko-Ilirskih deržavah, Bosni i Bugarskoj imade gotovo polovica Turakah, nu ovdĕ se med Turke imadu računati samo naslĕdnici vĕre i zakona tursko-

ga; jer su inače svi Bošnjaci po kervi i jeziku starinah Iliri-Slavjani. — Kada su ove deržave godi 1463 pod Tursku vlast podpale, tada su velikom st nom najprie gospoda zemaljska i plemići, pa zatime prosti narod mahomedanski, věrozakon i njegove obi čaje primili, da pod ovoga štitom jedni gospodovati a drugi laglje živěti mogu, i tako se danas zovu *Turci*, premda su pravi pravedni potomci Ilirskih pradědovah, niti drugim nego ovim jezikom govoriti znadu. Bosna se razděljuje na četiri pašaluka: Bošnu, Posavinu, Krajinu (Horvatsku tursku) i Hercegovinu. Bugarska tako isto na četiri pašaluka: Vidinski, Triadički (Sofie) Ruščukski i Silistrinski. —

Bošnjak je zdrava i živahna těla, osobito je prikladan za boj u brežnatih okolicah voditi, k tomu je jako věšt i verstan na puški, sablji i ćordi, te uvěk oboružan hodi u svojem narodnom odělu. Današnji su Bugari mnogo od svojeg starinskog značaja, kojim se pradědovi njihovi odlikovahu, izgubili. Ovi danas povećom stranom nikakova oružja ne nose, oni su uljudni, gostoljubivi, i sa svakim prijatni, i kada im koi strajnski u kuću dojde, neznadu od veselja, što bi činili. —

U Arbanaskoj stanuje od najstariih i neznanih vrěmenah jedan silan na boju narod, koi se *arnautski* ili *šćipetarski* imenuje. Imade ništanemanje u gornjoj i srědnjoj Arbanaskoj překo polovice ilirsko-slavjanskog žiteljstva i u mnogih kotarih izključivo sam i čist ovaj narod stanuje. Razděljuje se na posebna vojvodstva, kojih verhovni paša u *Skadru* stanuje. — Macedonske Ilirie tri pašaluka gornja, Uskupski, Kostendilski, i Monastirski, izvan u manjem broju gerčkog i šćipetarskog (arbanaskog naroda) ilirski, stranom od starinskih dobah, stranom iz Bugarske i drugih susědnih deržavah naselivši se, obitava. —

U obćem jezik naroda tako u Arbanaskoj kako i u Macedonii može se reći, da je naréčje Slavo-Ilirsko. Turci zovu Šćipetare *Arnauti*, koji, akoprem su narod vlastiti, ipak budući poradi tergovine s ilirskim narodom u savezu, govore ilirski i nebrane se zvati *Slavjani*. —

U Arbanaskoj živući narod ilirski opisuju geografi, da je jaka i krěpka těla; dugačka vrata, cernih obrućih i dobro uredjenih očiuh, někoji imadu modre žute vlasi, lěp nos, jake kratke zube, gustu bradu i tělo takovo, koje isto zdravlje očituje. Kano vojak, pastir, i sin toplieg podnebja imade cernomanjastu kožu. On je košćat, 5 nogah 6 palacah, i do 6 nogah navadno visok, persa imade široka, tělo kosmato, što krěpkost muževnu ovoga lěpoga narodà očituje. Na licu im se vidi, da su potomci onih hrabrih i neprestrašenih vojakah *Jure Kastriotića Skenderbega*, kojemu bi samo dulji život bio trěbao, za da, kano drugi Aleksander veliki, u ovih okolicah aziatsko vladarstvo uništi. Pod njim se uzbudiše ove okolice, i diku si věkovitu priskerbiše. Samo zidine i klisura Kroje grada prečiše Amurata daljnje robljenje, kojim i sěverna Europe vladarstva svoje oslobodjenje zahvaliti imadu.—

Narod ovaj velikom stranom premda i pod tursku vlast spada, nikada vendar ovoj pod sve podložiti se nedade; ako bi Paša kervoločnu svoju ruku pružiti hotio, ovoj protiviti se junačka njihova persa i ruke vazda su pripravne. Někoji kotari ovih gorskih okolicah nikada se još turskoj vlasti podložili nisu, i jošte dan današnji nezavisno živu, za koje uvrědjenje iste žene pripravne su oružje pograbiti. Žene Arbanaske ne samo svojom lěpotom već i istom hrabrostju poznate su široko i daleko. Ove, koje su mahomedanskog zakona nedadu se kao druge turske bule, u harem zatvariti; nego se kao i drugih kerstjanah žene očito pokazuju. Kako muži tako i njihove žene uvěk oboružane hode. Pogled imadu vatren i ponosit, a hod čverst i muževan. One ućutjuju svoje sveto zvanje: da budu pomoćnice svojih věrnih suprugah ne samo u domaćih poslovih, veće i u istih bojevih. Kakogod su njihovi muževi dobri strělci, tako su i one; k tomu merziteljice turskih običajah. Lěpe nadalje i dražestne jesu; jer od onog doba, odkako Čerkesi i Georginci pod rusku vlast padoše, najviše njih za turske bule vode. Ovi prekrasni narave darovi tim su važnii, čim one čistoću i věrnost svojim suprugom

obećanu nikada oskvernuti neće ju. One su plodne, o srětna puka! ponosne s time veóma, čim yeće po tomstvo imadu. Ova blaga načela, kad jošte novie světa izobraženje i prosvětjenost svojimi traci njih o-griju, neće biti blaženieg naroda od njih pod suncem.—

U Macedonii je narod poněšto nižjeg uzrasta, nu isto tako krěpak i jak struk imadu, kao i Arbanasi; u svojih persih čuvaju jošte onaj žar junački, koi je kod njihovih pradědovah slavne čine porodio; kada oni pod Alexandrom velikim veću stran světa predobiše. — U ovih obojih deržavah vlada věrozakon kerstjanski više od polovice; samo što su Arbanasi više rimske a Macedonci gerčke cerkve naslědnici. Deržave ove izmedj svih ilirskih najbolje su k jugu položene i stoje pod jednim nebeskim pasom s Italiom; niti joj išta u blagosti podnebja, krasoti i lěpoti okolicah, niti u bogatstvu i plodnosti naravi, osobito Arbanaska, popuštaju. Što se pako junačtva, krěpkosti i jakosti stanovnikah tiče, tu oni daleko Taliane nadilaze. Samo je narodno i mudro vladanje potrěbito, da začudjenje u světu probudi, šta ovaj narod uěiniti može.

Cerna-Gora, koja si je nezavisnost svoju od Carigradskog dvora junačtvom i kervjom svojom vlastitom odkupiti znala, imade posebno svoje ravniteljstvo pod vladikom (duhovnim i světovnim poglavarom), ona je naseljena čistim ilirskim narodom, i piše se medju nezavisne Europejske deržave. Gorostasnost, junačtvo i hrabrost malog ovog gorskog puka toliko su već cěloj Europi poznata, da bi obilnie opisanje osobito našemu narodu odviše bilo.*) —

Narod Serbski jeste od najvatreniih kolěnah ilirskih. Serblji su vruće kervi, puni ognja, živahni, okretni, hrabri, prijatni, gostoljubivi, ljubitelji narodnosti i običajah svojih i ne manji prijatelji muzike i pěsamah. Ova je ljubav više manje i kod cělog na-

*) Kratak opis Cerne Gore nalazi se u Danici Ilirskoj god. 1835 br. 19 i 20.

roda ilirskog občenita, što ne malu světlost na njihov unutarnji značaj podaje polag Šillera:

Wo man singt, da lass dich fröhlich nieder
Böse Menschen haben keine Lieder.

Pěsamah nebrojena množina nalazi se medju pukom. Svaki posao imade svoju vlastitu pěsmu. S pěsmami odhranjuje majka svoje milo čedo, kad ga u kolěvci uspavljuje. Děvojka izražuje svoju nježnu ljubav pěsmami, da se sve gore i doline i svi kuti i puti u kući ore, kad svoj posao obavlja. Děčaci, uzoriti ljudi i starci slave u pěsmah čine i junačtva svojih vitežkih pradědovah i to sve u svojem krasnom i junačkom ilirskom jeziku. Ovaj je kip i dokaz civilizacie i izobraženosti od starine; jer naš Ilir premda tako rekuć, nikakovih knjigah neimade, koje bi ga o dužnostih njegovih obilno uputile, koje bi mu zabavu pribavile; ipak u svojih poslovicah, u svojih pripovědkah, pověstih, bajkah i pěsmah toliko duševne hrane i utěhe dobiva, da bi se svaki izobraženi domorodac srětnim ćutio, da jih popisane imade; to bi u istinu veliki bili folianti. Taj narod u njegovom duhu i jeziku prosvětiti i ruku pomoći mu pružiti, jest zaisto dužnost kerstjanstva i čověčanstva zajedno. —

Serblji nisu razmaženi i pomekčani ljudi, kakovih danas na hiljade nalazi se; veće krěpki, jaki i za svako najtežje dělo sposobni. Žene u obćem imadu čverst uzrast, lěpe oči, jake zube, čverste vlasi; one su dobre domaćice, pune poštenja i umiljate, što iste od njih izvedene pěsme dokazuju. Matere radjaju svoju děcu u berdih, kod črede i na prostom polju kod děla bez svake pomoći, i u obćem jednostavnim i naravnim svojim deržanjem odlikuju se. Veća strana muževah je dobro izraštjena, košćasta, lěpa i krěpka, i može se kazati, da se imenito medju starimi ljudi značajnih (charakteristische) obrazah nalazi. Berkove svaki Serbljin nosi (šta i većom stranom svi neotudjeni Iliri). Od někojih inostranih deržavah može se opet pravedno kazati:

Jur od dugog doba zao običaj vluda
Da nikakvi ljudi već nenose bradah. *)

Poljodeljstvo, pěsme, muzika i oružje jesu najdražji predmeti Serbljinu; od najmladje dobe zabavlja se Serbljin oružjem, i ovo je njegova najmilia igra. Na dobro oružje stavljaju oni veliku cěnu osobito na pištole tim više, ako su umětno i dragocěno nakitjene. Ovo isto može se reći i od ostalog ilirskog naroda u turskoj carevini. — Kervni bojevi, koji su někoč u Serbii bili, čini se da prestaju, i oni se danas najviše občinskim podučanjem, popravljanjem poljodeljstva i postupanjem, koje je upravljanju deržavě potrěbito, vide zabavljati. Puni revnosti za lěpo i dobro pitaju svakoga putnika verhu ustava i uredbah njegovih deržavah, i zaderže ga kod sebe koliko duže mogu. Za svoje znanosti pomnožati, primaju svaki dobar savět sa zahvalnostju, i k tomu su puni razúmnosti i prijatnosti. U nikakovoj kolibi putnik za svoje podvorenje netrěba platiti, već kako brat i priatelj bude primljen. I blago onomu puku, koi je tako medju svimi nezgodami svojega života ćutjenje za čověčanstvo i bratinsku ljubav zaderžao. —

Ova pohvalna opisivanja u občem od našega naroda ovdě priobćena, ako bi se komu čitatelju prěkoměrna možebiti vidila; neka znade, da su najvećom stranom iz inostranih novieg vrěmena spitateljah i putnikah naime Němačkih, koji nisu baš posve u obće našemu narodu slavjanskomu prikloniti, uzeta: i zato scěnim, da im se u tom obziru, što su dobra o njem pisali, věrovati može. — U Serbskoj stanujući cěli narod jest kervi Slavo-Ilirske, niti Turci, izvan stanovitih tverdjavah, u kojih vladarstvo posadku deržì, u Serbii imadu pravo obitavati. Serbia ima svoj posebni ustav god. 1839 od Sultana poděljen, po kojem knez, danas Mihail, iz obitelji Obrenovića u so-

*) Tako Seume pita: Da li je bradu brijati škodljivo? Jest, i da zaisto mužu jakost otima, to bez sumnje kazati se može. Sama Francezka je drugih deržavah prepis, i jedna opica nasliěduje drugu u svemu. — (I zar je badava ovo ukrašenje narav providna mužu dati mogla?)

glasju senata deržavom upravlja. — Razděljena je na okružja, u kojih posebna poglavarstva vlast svoju izveršavaju. —

Izvan ovih gore rečenih Tursko-Ilirskih deržavah, imade ilirskoga naroda, ne u neznatnom broju, i u drugih turske Europe deržavah; tako da u gornjih stranah Romanie ili Tracie u velikom broju, zatim po ostaloj Macedonskoj, Arbanii i u kraljevini Gerčkoj raztepen, ukupno uzet veći broj načinja, nego u gore imenovatih deržavah tudjega naroda imade: —

Sada se na laze skorom na svakom městu od ovih deržavah ostanci stare industrie i umětnosti, koja ovdě cvatiaše. To nam svědoče něme zidine, to nam dokazuju tolika pisma na kamenju, i o tom nas obavěstjuju razlika rukotvorstva, koja se iz zemlje izkapaju. Najveća strana vinogradah bila je u staro vrěme od vojakah rimskih posadjena; i ovo su one okolice, u kojih je car *Probus*, sam Ilir rodjen, tersje sadio, drume, kanale, vodovode, i druga za polašticu tergovine i izobraženje puka služeća načiniti dao. Ilirski vojaci pod Antonini načinjahu poglavitu stranu Rimske vojske, ovi odlučiše više nego jedanput udes Rima. *Maximian*, *Diokleciun*, *Maximin* i više Carah, biahu muževi ilirskoga roda i krvi i učiniše mnogo za svoju domovinu: Ilirske deržave ukrasiše palačami, kućami, cerkvami i lěpimi varoši. *Mehadia* u Banatu, *Salona* u Dalmacii, *Pola* u Istrii, *Sisak* u Horvatskoj, *Srěm* (današnja Mitrovica) otcem svih varošah nazvan, *Mursa* (današnji Osěk), *Cibalis* (današnji Vinkovci) Singidunum (današnji Zemun) u Slavonii, i mnogi drugi spomenici kazuju dovoljno jasnost domovine Ilirske. Mnoga od ovih starožitnostih slavnih naših pradědovah, koja su za dogodovštinu našu neprecěnjiva, po někojih deržavah od izobraženih domorodacah jošte nikada niti iztraživana nisu bila, veće i danas tako u tmini neznanstva i zaboravnosti zakopana leže; dok ih bolja našéga věka budućnost, iztraživati i tako světu cělomu na vidik stavljati bude mogla. —

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.